

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇЇ НОРМ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*Матеріали
Регіонального науково-практичного семінару,
присвяченого 26 річниці прийняття
Конституції України
(м. Дніпро, 27 червня 2022 р.)*

Дніпро
2022

УДК 342.4
Ф 94

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 11 від 18 серпня 2022 р.)*

Ф 94 Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану : матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Дніпро, 27 червня 2022 р.); укладачі : канд. юрид. наук, доц. Л. М. Сердюк, І. О. Смірнова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 99 с.

Збірник містить матеріали семінару, в якому взяли участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні питання теорії та історії конституціоналізму, функціонування Основного Закону держави в умовах воєнного та надзвичайного станів, а також внесення до нього змін, забезпечення конституційних прав і свобод та ін.

Матеріали науково-практичного семінару можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

ЗМІСТ

Боняк В. О. Обумовленість змін до Конституції України збройною агресією російської федерації проти нашої держави	6
Калашников В.М. Конституційні засади воєнного стану в США	10
Кучук А. М. Воєнний стан як засіб забезпечення конституційних цінностей	14
Селіхов Д.А. До питання про доцільність позбавлення громадянства за вчинення злочинів проти держави	17
Самбор М. А. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: гарантії, охорона та захист	20
Долгорученко К. О. До проблеми ініціювання комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики введення терміна «рашизм» у сучасний політико-правовий дискурс	26
Завгородня Ю. С. Конституційно-правовий вимір прав дитини в умовах воєнного стану	28
Карелова Г. А. Функціонування Конституційного Суду України в умовах воєнного стану	31
Левін О. Л. Конституція УНР 1918 року: історія розробки та прийняття	36
Лейба О. А. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо презумпції невинуватості: завершення дискусії чи початок нової?	39

Сердюк І. А.

Роль Конституції України у забезпеченні суверенітету та територіальної цілісності держави 42

Сердюк Л. М.

Підстави та критерії обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану 47

Самотуга А. В.

Конституційно-правовий інститут політичних партій в Україні та сучасні виклики й загрози національній безпеці 50

Смірнова І. О.

Людська гідність і права людини як найважливіші соціально-правові цінності 53

Гавриленко О. І.

Дотримання конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану 55

Адамович Н. О.

Забезпечення прав людини та її основоположних свобод, гарантованих Конституцією України, – пріоритетне завдання інститутів державної влади 57

Андрусак Л. В.

Обмеження прав людини в умовах воєнного стану: специфічні риси 60

Богдан К. В.

Юридичні засоби, що забезпечують дію правового режиму воєнного стану 62

Бондаренко О. С.

Честь і гідність людини як гарантовані міжнародними стандартами з прав людини та Конституцією України цивілізаційні цінності в умовах воєнного стану 64

Гоманюк А. А.

Дотримання конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану 67

Григор'єва Н. В. Реалізація права особи на свободу й особисту недоторканність в умовах воєнного стану	70
Дишкант О. Р. Правові наслідки введення в дію правового режиму воєнного стану	72
Жалніна К. Р. Проблема дотримання прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану	74
Козирь В. І. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час війни	76
Леженкін М. О. Проблеми реалізації окремих норм конституційного права в умовах воєнного стану	79
Настич Т. М. Захист права на життя в умовах збройного конфлікту	81
Паталаха І. О. Проблемні питання здійснення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану	85
Полоз А. М. Обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану	87
Рец В. В. Взаємозв'язок воєнного стану та забезпечення прав людини й її основоположних свобод	90
Рогозіна В. В. Механізм захисту прав дітей в умовах війни, розв'язаної російською федерацією проти України	93
Співак К. В., Гарантії прав і свобод людини в умовах воєнного стану	95
Чорний О. Прогалини в конституції України: загальнотеоретичний аспект	97

Боняк В. О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Метою доповіді є висвітлення змін до Основного Закону держави, які були внесені у період з початку збройної агресії російської федерації проти України. Дане питання набуває особливої актуальності з умовах сьогодення, коли в період відкритого збройного протистояння, триваючої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, 23 червня 2022 року Європейський парламент ухвалив резолюцію про надання Україні (разом із Молдовою) статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі, яке було підтримано 529 депутатами Європарламенту (проти висловилися 45, утрималися – 14), що включно вимагає й подальшого удосконалення конституційного законодавства.

Саме напередодні цієї події Президент Європейської ради Ш. Мішель наголосив: «Дорога до **Європейського** Союзу – це дорога у ваше **майбутнє**. І кожного дня ви демонструєте, що цілком віддані демократичним принципам і свободам. Ви б'єтеся не просто за майбутнє українських дітей, а за фундаментальні, основоположні цінності Європи».

Втілення прогресивних ідей сучасного конституціоналізму є неможливим без оновлення Конституції України. Сам процес конституційних змін є об'єктивним, так би мовити природним явищем, яке властиве будь-якому розвиненому суспільству й демократичній державі. Не є виключенням у цьому плані і наша держава, коли зміни, які були внесені до Основного Закону, починаючи з 2014 року, були витребувані часом, подальшим поступальним розвитком нашої держави у піку імперським намірам сусіда, збройній агресії російської федерації проти України (у так званій, триваючій з лютого 2014 р., період гібридної війни). Всі зміни до Конституції України, включно до 24 лютого 2022 р. – початку повномасштабних, відкритих кривавих воєнних дій і стали свідченням тих суспільних змін, які були витребувані часом й по'язані були з євроінтеграційним поступом України, як держави незалежної, суверенної, демократичної, соціальної й правової.

У вищевказаний період у нашій країні активно відбувався поточний законодавчий конституційний процес, що являє собою систему взаємопов'язаних послідовних стадій, які спрямовані на врегулювання

суспільних відносин щодо зміни, скасування чи створення правових норм, об'єктивованих в Основному Законі держави (тобто, це визначена національними нормами юридично значуща діяльність Українського народу та Парламенту держави, що зводилась до внесенням змін до Конституції України, створення нових норм) [1, с. 33].

Ці зміни, внесені суб'єктом законотворчості – Верховною Радою України у вказаний період, можна звести до таких 3-х груп:

1) щодо європейського та євроатлантичного курсу України (преамбула Конституції, Розділ IV «Верховна Рада України» (п. 5 ч. 1 ст. 85), Розділ V «Президент України» (ч. 3 ст. 102) та Розділ VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» (п.1¹ ст. 116) ;

2) зміни, пов'язані з удосконаленням механізму охорони прав людини (ст. 29, 55 та 59 Конституції);

3) пов'язані з удосконаленням діяльності державного апарату (Українського парламенту, глави держави – Президента України, Кабінету Міністрів України, судових органів) [2];.

Такі зміни до Конституції України, подальший розвиток конституціоналізму як теорії та практики державного будівництва у нашій державі здебільше були детерміновані агресією з боку російської федерації, потребою протистояти нав'язуванню зовні втручанням у політичне і правове життя держави і суспільства з боку РФ, викликані назрілою необхідністю включити до Основного Закону ті положення, які об'єктивно викликані до життя суспільним розвитком України.

Зупинимось на їх характеристиці. Насамперед, це зміни у Преамбулі Конституції України. Так, 07 лютого 2019 р. ч. 5 цієї ненормативної складової Конституції України «підключившись про зміцнення громадянської злагоди на землі України» була доповнена положенням такого змісту «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Разом з цим, одночасно аналогічні зміни були внесені й до:

- п. 5 ч. 1 ст. 85, а саме, до повноважень Верховної Ради України віднесено й визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

- ст. 102, яку доповнено частиною третьою такого змісту «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»;

- ст. 116 доповнена п. 1¹, в якому йдеться про те, що Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [3].

Наведемо деякі міркування щодо вступної частини Конституції

України – преамбули. Преамбула до Основного Закону виражає ідентичність держави, її положення доволі чітко виражають вектор розвитку країни, розірвання зв'язку з минулим. З цього приводу О. Никорак зазначає, що зміни до преамбул часто свідчать саме про ціннісні переорієнтації, а не лише про спроби відмежування від минулого чи окупанта [4]. Саме такою і є преамбула до Конституції Української держави, яка поряд із віковими цінностями, як-то, суверенна воля народу, багатовікова історія українського державотворення, право на самовизначення, забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди на землі України, розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави, відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями і була доповнена підтвердженням європейської ідентичності Українського народу і незворотністю європейського та євроатлантичного курсу України [3].

Такі зміни слід розглядати як такі, що слугують запобіжним заходом, аби уникнути будь-яких посягань на суверенітет держави з боку російської федерації та схожих ситуацій у майбутньому.

Серед змін до Конституції України, які були обумовлені збройною агресією російської федерації проти нашої держави і стосуються удосконалення діяльності державного апарату на окрему увагу заслуговують зміни до розділу «Правосуддя», які знайшли свій розвиток у законодавчих актах держави. Так, зокрема, з метою знищення всіх можливих корупційних елементів в органах державної влади, в тому числі судових, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та Закон України «Про очищення влади», а Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021 затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, метою якої є визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із іншими інститутами правосуддя для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Слід наголосити, що судовий захист виступає найвищою формою гарантій безперешкодної реалізації конституційних прав і свобод людини. Саме тому у ч. 1 та 2 ст. 55 Основного Закону держави закріплено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Крім цього, ст. 55 у 2016 р. була доповнена положеннями про те, що кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до

Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом (ч. 4 ст. 55). Крім цього, вказана стаття містить і ч. 5, в якій закріплено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Отже, внесені зміни до Конституції України про реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, проведення фундаментальної судової реформи, включно і боротьба з корупцією, спрямовані на утвердження нашої країни як демократичної і правової. Це суттєво підвищує її привабливість, бо ж тільки сильна незалежна і некорумпована держава може гідно протистояти збройній агресії з боку російської федерації й у повному обсязі відновити свою територіальну цілісність.

1. Боняк В., Трень Т. Внесення змін до Основного Закону України та конституцій окремих пострадянських держав: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (112). С. 31-39.

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.

4. Никорак О. Особливості формулювання та внесення змін до преамбули Конституції як виразник динаміки конституційної ідентичності у постсоціалістичних державах. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2019-3/pdfs/5-olhanykorak-osoblyvosti-formuliuvannia-vnesennia-zmin-preambuly-konstytutsii-yak-vyraznyk-dynamiky.pdf>.

Калашиников В. М.

*доктор історичних наук,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії
держави і права, конституційного права
та державного управління юридичного
факультету Дніпровського національного
університету ім. Олеся Гончара*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ВОЄННОГО СТАНУ В США

Відомо, що формування правової політики є об'єктивною необхідністю в демократичній державі, адже постійно зростає та підсилюється управлінська функція права, роль і значущість правосвідомості. Здійснення ефективної правової політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства є однією з визначальних умов його подальшого демократичного реформування, зміцнення в країні інститутів правової держави, конкурентоспроможної ринкової економіки, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Політика здійснюється в різних сферах життєдіяльності суспільства, і в зв'язку з цим вона може мати різну природу і спрямованість. Нині на перший план виходить правова політика, спрямована на подолання військової агресії Росії проти нашої держави. Тому велику роль відіграють конституційні засади воєнної політики України.

З 19-го століття з запровадженням воєнного режиму зіткнулася 81 країна – від США, Китаю, Канади та Японії до Лівії, Сирії та Туреччини. В Енциклопедії Британніка воєнний стан визначається як «тимчасове управління військовою владою визначеного району під час надзвичайної ситуації, коли цивільна влада не може функціонувати. Правові наслідки оголошення воєнного стану відрізняються в різних юрисдикціях, але зазвичай вони передбачають призупинення нормальних цивільних прав і поширення на цивільне населення загальної військової юстиції або військового права. Хоча теоретично воєнний стан тимчасовий, насправді він може тривати нескінченно довго.

В Україні воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентіві України подає Рада національної безпеки і оборони України. Розглянувши ці пропозиції, Президент України видає указ про введення воєнного стану. Його протягом двох днів розглядає та приймає рішення Верховна Рада України, яка з цією метою збирається без скликання.

Затверджений указ негайно оголошується через засоби масової інформації. Сучасний воєнний стан в Україні вводили двічі. Закон «Про

правовий статус воєнного стану» був прийнятий у 2000 році. Агресія Росії проти нашої держави змусила Президента України В. Зеленського підписати Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Нардепи підтримали документ 300 голосами. Згідно з указом, воєнний стан вводився з 5:30 ранку 24 лютого 2022 року терміном на 30 днів. Потім голова держави видав Указ «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [1].

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», на територіях, на яких введено воєнний стан для забезпечення дії Конституції та законів України, задля запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Дуже важливим є те, що заборони та обмеження при введенні воєнного стану в країні подібні до того, що було вироблено протягом всього часу державно-правового розвитку країн англо-саксонського світу.

В англійській правовій системі термін «воєнний стан» має сумнівне значення. За словами англійського юриста Ф. Поллока, «так званий «воєнний стан», на відміну від військового права, є невдалою назвою для виправдання загальним правом дій, вчинених з необхідністю для захисту Вкликобританії, коли існує війна всередині царства» [2].

Традиції англійського загального права щодо запровадження воєнного стану наслідували Сполучені Штати, що виникли 1607 року як складова Британської колоніальної імперії. Після того США пройшли півторастолітній шлях розвитку як єдина у світі держава, що первісно виникла як держава буржуазна. Необхідність захисту буржуазних інтересів населення тринадцяти англійських колоній в Північній Америці від утисків з боку метрополії мала своїм результатом війну за американську незалежність. Перемога у цій війні стимулювала подальший капіталістичний розвиток новонародженої держави.

Відомий американський науковець, А. Шлезінгер-молодший, автор монографії «Цикли американської історії», вказував, що сутність державної політики його країни слід розглядати скрізь призму ідеології месіанізму. Він заявив також, що в Америці продовжується «боротьба між капіталістичними цінностями – недоторканністю приватної власності, максимізацією прибутку, культом вільного ринку, виживанням найсильніших – і демократичними цінностями – рівністю, свободою, соціальною відповідальністю і загальним добробутом». Тому, на його думку, велику роль у США приватний інтерес будь-якого громадянина країни-лідера світового співтовариства, бо «в Америці капіталізм включає демократію, а демократія – капіталізм» [3, р. 45].

Саме на захист вказаних цінностей завжди була спрямована державно-правова політика США, інструментом стали збройні сили цієї держави. Однак в Америці втручання військових у вирішення цивільних справ заборонено статтею 1 Конституції, про що подбали засновники незалежної

американської держави. Справа в тому, що вони з глибокою підозрою ставилося до військової влади [4, с 45-46]. Ця підозра була відображена в Декларації незалежності, яка звинуватила короля Георга III у тому, що під час спроб придушення визвольного пруху в Британській Америці монарх «намагається поставити військових у стан незалежності і вищості щодо цивільної влади» [5].

Під час прийняття Конституції США цей підхід до спроб військових самим вирішувати невідкладні питання придушення бунтів і заколотів серед цивільного населення шляхом введення воєнного стану був начебто скасований. Справа в тому, що основний американський закон чітко розподіляє повноваження між Конгресом і Президентом в галузі вирішення проблем воєнного стану та вимагає, щоб головнокомандувач збройними силами завжди був цивільним. Однак тоді ж, на Філадельфійському Конституційному Конвенті (вересень 1787 року), лунали голоси щодо того, що військові можуть брати на себе повноваження з провадження воєнного стану без участі цивільних під час повстання чи ситуації, яка суттєво загрожує безпеці громадськості [6].

Водночас було встановлено, що під воєнним станом в Америці розуміють часи, коли регіон, штат, місто чи цілі Сполучені Штати перебували під контролем військового органу. На національному рівні як Президент США, так і Конгрес США мають повноваження вводити (за певних обмежень) воєнний стан, оскільки обидва можуть керувати міліцією, що нині стала Національною Гвардією. Крім того, у кожному штаті губернатор має право вводити воєнний стан у межах штату.

Концепція воєнного стану в Сполучених Штатах тісно пов'язана з правом habeas corpus, яке, по суті, є правом на слухання та судовий розгляд щодо законного ув'язнення, або, ширше, нагляд за дотриманням закону з боку судової влади. Можливість призупинити дію habeas corpus пов'язана з введенням воєнного стану. Стаття 1, розділ 9 Конституції США стверджує, що «Привілей наказу Habeas Corpus не припиняється, якщо цього не вимагає громадська безпека у випадках повстання або вторгнення» [7].

Протягом історії воєнний стан вводили щонайменше 70 разів в обмежених районах Сполучених Штатів. Цей правовий стан оголошувався з наступних причин: двічі для ведення війни проти сил, які загрожували суверенитету і незалежності США, сімнадцять разів – для припинення внутрішньої війни чи повстання, одинадцять разів, щоб придушити соціальні заворушення, 29 разів – для примусового дозволу рудових спорів, чотири рази – для подолання наслідків стихійного лиха. Нарешті, п'ятнадцять разів воєнний стан вводився з інших причин. При цьому Habeas corpus призупинявся на федеральному рівні лише один раз, на початку Громадянської війни [8].

Вперше введення воєнного стану відбулося під час англо-американської

війни 1812-1815 років, яку іноді називають другою війною за незалежність Америки. Тоді американський генерал Е. Джексон, в майбутньому Президент США, ввів воєнний стан у Новому Орлеані, штат Луїзіана, перш ніж дати відсіч британцям у битві за це велике місто. Воєнний стан також було введено в радіусі чотирьох миль навколо. Коли надійшла інформація про кінець війни, Джексон підтримував воєнний стан, стверджуючи, що він не отримав офіційного повідомлення про мир. Коли ж федеральний суддя тієї місцевості вимагав habeas corpus для чоловіка, заарештованого за заколот, Джексон замість того, щоб виконати наказ, заарештував суддю. Жодних правових наслідків для такої протизаконної поведінки Джексона не було.

Вдруге на федеральному рівні воєнний стан був введений під час Громадянської війни 1861-1865 років. У квітні 1861 року сепаратисти перервали залізничне сполучення навколо Балтімора, щоб запобігти проходженню федеральних військ і техніки на південь. Генерал Союзу Б. Батлер увійшов до міста наступного місяця і підпорядкував себе адміністрацію, незважаючи на те, що не мав відповідних федеральних повноважень. Потім, 15 вересня 1863 року президент Лінкольн ввів санкціонований Конгресом воєнний стан. Уповноважений акт дозволив президенту призупинити дію habeas corpus на всій території Сполучених Штатів (що він уже зробив за власною владою 27 квітня 1861 року). Лінкольн позбавив цивільних прав «військовополонених, шпигунів або помічників і підбурювачів ворога», а також інші категорії людей, наприклад, тих, які ухиляються від призовів. Рішення Президента було оскаржено в *Ex parte Milligan*, 71 US 2 1866. Щоправда, Верховний суд США невдовзі постановив, що введення Лінкольном воєнного стану через призупинення дії habeas corpus було неконституційним у тих регіонах, де місцеві суди все ще засідали [9].

Подальший розвиток теорії та практики введення воєнного стану у Сполучених Штатах привів до того, що внутрішня діяльність військових зазвичай відноситься до однієї з трьох категорій. По-перше, збройні сили іноді допомагають цивільній владі виконувати «неправоохоронні» функції. Наприклад, після урагану Катріна в 2005 році військові розгорнули гелікоптери вздовж узбережжя Мексиканської затоки для виконання пошуково-рятувальних місій, які місцеві органи влади не змогли виконати самостійно. По-друге, і набагато рідше, військові допомагають цивільній владі в правоохоронній діяльності. По-третє, в деяких випадках військові заміняли цивільний уряд, що вперше сталося на Гаваях під час Другої світової війни.

Різні заворушення, що виникали на расовому ґрунті в США, придушувалися за участю військових. Як приклад, можна назвати бунт в Детройті 1967 року. Він почався в результаті поліцейського рейду на нелегальний бар, в якому знаходилися афроамериканці. Спроба заарештувати їх призвела до заворушень. Вони тривали п'ять днів і охопили все місто. Тоді у Детройті ввели комендантську годину. Для приборкання бунту були

перекинуті частини 82-ї та 101-ї повітряно-десантних дивізій армії США. В результаті зіткнень загинули понад 40 осіб, поранені – 467 і заарештовані – 7200 осіб. Також було пошкоджено понад 2000 будівель.

Цікаво, що президент США Л.Б. Джонсон дозволив використовувати війська відповідно до американського закону про повстання 1807 року, який дозволяє главі держави використовувати армію для придушення заколоту в будь-якій точці країни. Опції цього закону використовувалися не лише для приборкання бунту в Детройті [10]. Так, державні та федеральні війська були розгорнуті, щоб допомогти поліції придушити заворушення в Лос-Анджелесі 1992 року.

Зазвичай, але не завжди, термін «воєнний стан» відноситься до третьої категорії [11]. Зрозуміло, що в сучасних умовах буття українського суспільства і держави на перший план виходить державна воєнна політика, яка має враховувати світовий досвід формування цієї правової реальності, передусім – у Сполучених Штатах Америки.

1. Указ Президента України від 17.05.2022 р. № 341/2022. – URL: <https://document.vobu.ua/doc/12583>

2. martial law <https://www.britannica.com/topic/martial-law>

3. Schlesinger A. M. The Cycles of American History. – N.Y.: Mariner Books, 1999. – 512 p.

4. Калашников В.М. Державно-правова політика «батьків-засновників» США. Монографія. – Дн.: РВВ ДНУ, 2020. – 200 с.

5. Declaration of independence of the United States of America, July 4, 1776. 4 липня 1776 р. – URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php)

Кучук А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та методики
викладання правознавства*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка*

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

Початок воєнних дій Росії проти України, тимчасова окупації частини території останньої у 2014 році та повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року стали, з одного боку, загрозою для української державні та чинником подальшого розвитку України саме як європейської держави, з другого боку, що, в свою чергу, актуалізує проблематику конституційного ладу українського суспільства загалом та Конституції України, зокрема.

Особливо зважаючи на значимість аксіологічного контексту означених дій. Так, саме ідеологічні складові (мова, релігія тощо) стали фактором обґрунтування російською владою їх агресії щодо України. Відзначу також ціннісну сутність внесених до Конституції України змін: маю на увазі доповнення преамбули Конституції положеннями про «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [1]. Відтак, російська агресія спрямована, зокрема, на конституційні цінності, які опинились в небезпеці. Саме у цьому контексті й варто розглянути, на мою думку, проблематику функціонування Конституції України в умовах воєнного стану.

Водночас, не можу не відзначити, що важливим є концепт сприйняття самої Конституції. До недавнього часу конституція сприймалась вітчизняною юридичною наукою як основний закон держави, як нормативно-правовий акт, що має вищу юридичну силу. Додам, що цьому сприяло і використання у тексті Конституції України терміносполуки «Основний Закон України», зокрема у преамбулі. Як і у рішенні Конституційного Суду України: «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною» [2]. Хоча, з позитивної сторони слід відзначити, що все ж таки у рішенні закладено розуміння Конституції як акта установчої влади народу.

Таке розуміння Конституції відповідає системі права, заснованій на юридичному позитивізмі, коли право сприймається суто як законодавство. При цьому визначається чітка ієрархія нормативно-правових актів, в якій конституції відводиться основна роль. Однак, таке сприйняття Конституції спотворює сутність явища, позначуваного цим терміном. Будь-який нормативно-правовий акт – це результат волевиявлення органів публічної влади, в якому відповідно відображаються інтереси публічної влади. Цілком логічним у цьому контексті є запитання: а чи може публічна влада сама себе обмежувати (чи буде вона це робити)? Згадаю відому фразу, яку пов'язують з іменем англійського політика та історика Джона Дальберга-Актона: «Влада розбещує, абсолютна влада розбещує абсолютно». В недемократичному суспільстві саме влада визначає засади функціонування суспільства, у демократичному – навпаки – саме суспільство визначає принципи свого функціонування, а також встановлює положення, що запобігають свавіллю органів публічної влади, обмежують останніх.

Відтак, у демократичному суспільстві Конституція сприймається не як Основний закон чи нормативно-правовий акт, що має найвищу юридичну силу, а як акт установчої влади народу, в якому відображено цінності та принципи функціонування суспільства, основи конституційного ладу, межі діяльності органів публічної влади. Доречно вказати, що таке розуміння Конституції не заперечує тези, що її положення мають вищу юридичну силу. Однак, сама Конституція уже сприймається не як акт влади, а як той акт, що

походить від народу та обмежує публічну владу.

Тому доволі дивним видається, що і до сьогодні в навчальній і, навіть, науковій, правничій літературі Конституція розглядається саме і суто як «Основний закон держави». Така інтерпретація означеного явища становить небезпеку для адекватного його сприйняття, створює підґрунтя для створення системи «людина для влади», заперечення прав людини та ін.

Наведене дозволяє зробити висновок, що розпочата Росією проти України війна посягає на цінності українського суспільства, відображені у Конституції України. Так, для Росії людська гідність, людські права, правовладдя не виступають цінностями, натомість йдеться про тотальний контроль населення публічною владою, розгляд людини як можливої «бойової одиниці», забезпечення інтересів вождя, тотальну корупцію та значний розрив між рівнем життя більшості населення та чиновників тощо. У цьому ж контексті варто наголосити на можливості України остаточного відходу від сформованих за радянської влади засад функціонування суспільства та побудову дійсно української держави, а не продовження відтворення радянської України чи поширення «руського світу». Хоча і донині можна почути тези про те, що розбудова української держави «не на часі», положення конституціоналізму і дозволяють стверджувати, що формування державності вимагає відповідного ідеологічного підґрунтя, у тому числі й мовного, розуміння помилковості думки про «відсутність різниці» тощо.

Посягання на суспільні цінності вимагає адекватної відповіді, яка на сьогодні чітко передбачена самою Конституцією – це введення воєнного стану, виконання громадянами обов'язку щодо захисту Вітчизни та ін. Однак, органи публічної влади повинні виходити з необхідності забезпечення людських прав, оскільки воєнний стан хоча і передбачає можливість значного їх обмеження, але у чітко визначених межах та за чітко визначених підстав, виходячи з необхідності такого обмеження у демократичному суспільстві.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) від 3 жовтня 1997 року № 4-зп/1997. URL <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/322-mezhi-rovnovazhen>.

Селіхов Д.А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДЕРЖАВИ

28 червня 1996 року після тривалих обговорень, порівняних із справжніми баталіями, Верховною Радою України було прийнято Конституцію України. До сьогодні вона є чи не найбільш демократичною серед конституцій держав світу. На основі Конституції приймаються загальні закони, а в їх розвиток приймаються спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти. Це є класичною структурою. Стосовно піднятої теми Конституція України містить статтю 4 «В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом» [1]. Очевидно, що цю норму було розроблено у розвиток норми статті 15 Загальної декларації прав людини 1948 року «кожна людина має право на громадянство...» [2].

У розвиток норми з наведеної вище статті 4 Конституції України було прийнято Закон України «Про громадянство України», який містить до 30 статей і перехідні положення. За положеннями статті 1 цього Закону громадянство це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [3]. Такі положення є класичними і зрозумілими. Питання виникає стосовно підстав позбавлення або втрати громадянства України через певні негативні дії особи. Сьогодні такі питання у зв'язку із агресивною війною Російської Федерації та її спілняка республіки Білорусь проти України стали достатньо поширеними. Протягом останніх днів набули популярності і питання стосовно надання громадянства України громадянам держав-агресорів.

У багатьох державах світу немає заборони на подвійне, потрійне тощо громадянство. Тому вони можуть надавати своє громадянство в обмін на значні суми інвестицій в економіку. В Україні ж подвійне громадянство заборонене. З іншого боку, і покарання за наявність у людини крім українського громадянства ще однієї, двох чи більше держав чинним законодавством не передбачено. Зрозуміло, якщо порушник є посадовою особою, публічним, громадським діячем, а тим більше, політиком, то розголос про наявність громадянства іншої держави може призвести до значних втрат серед виборців, підписників, прихильників тощо, що призводить до репутаційних та прямих фінансових втрат.

Сьогодні у науковій і суспільній періодиці розкручується другий виток

питань про позбавлення громадянства України за скоєння тяжких злочинів проти держави. У названому вище Законі України «Про громадянство України» розміщено розділ III «Припинення громадянства України та скасування рішень про набуття громадянства України», в якому статтею 17 «Підстави припинення громадянства України» визначено три групи підстав припинення громадянства України:

- 1) внаслідок виходу з громадянства України;
- 2) внаслідок втрати громадянства України;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України [3].

У статті 19 «Підстави для втрати громадянства України» визначено три такі підстави:

- 1) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття;
- 2) набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;
- 3) добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою [3].

Очевидно, що виключний перелік підстав припинення громадянства України не вбачає підставою скоєння тяжкого злочину проти держави, хіба що такий злочин буде пов'язаний із набуттям громадянства іншої держави або вступ на військову службу іншої держави. Частина українського суспільства вимагає позбавляти громадянства осіб, які підтримують агресивний напад Російської федерації на суверенну державу Україна. Чи вірно це визначимо нижче.

Вважаємо, що позбавлення від громадянства має виконувати каральну та виховну функції. Отже, порушник має відчувати певні негативні наслідки своїх діянь. А для цього українське громадянство має надавати його власнику якісь матеріальні чи інші переваги, як, наприклад, це є із власниками громадянства окремих близькосхідних держав, які заробляють надприбутки від експорту нафтопродуктів. Але таких переваг українське громадянство не надає. Вітчизняні дослідники наводять приклад, за яким у період первіснообщинного ладу санкція у вигляді вигнання із племені була жорсткішою за смертну кару, оскільки в останньому випадку людина втрачала життя швидко (з урахуванням тих часів, можна сказати гуманно), а в першому – прирікалася на тривалі муки і повільну смерть від голоду або диких тварин. Тобто у прадавні часи вигнання із племені (аналог сучасному позбавленню громадянства) було реальною і жорсткою санкцією. Можливість її застосування була серйозним превентивним заходом впливу на потенційних порушників, які не бажали на собі відчути негативні наслідки його застосування [4, с. 2106-2107].

У наведеному вище прикладі позбавлення громадянства (вигнання із

племені) досягало обох названих вище функцій – і каральної, і виховної. А в сучасному світі просте позбавлення українського громадянства навряд чи буде серйозним покаранням прихильникам «руського міра». І навряд чи через це Українській державі потрібно йти на внесення достатньо спірних змін до Конституції і законів. Порушників законодавства слід карати застосуванням до них санкцій кримінального законодавства, які, до речі, можна було б значно підсилити саме по відношенню до найбільш тяжких злочинів проти держави. Наявність у злочинця громадянства певної держави, тобто наявність у нього правового зв'язку із цією державою, надає такій державі право витребувати видання цього громадянина (його екстрадиції) до себе для засудження і покарання. Позбавлення ж особи громадянства означає відмову держави від цієї особи, а отже, і позбавлення держави самої себе «у задоволенні» осудити та покарати таку особу за її протиправні дії чи бездіяльність.

Слід погодитися із українськими вченими у тому, що запровадження примусового позбавлення громадянства як заходу покарання призведе до докорінної та сумнівної зміни теоретичних і практичних положень усталених систем конституційного і кримінального права, а також викличе необхідність внесення змін до Конституції України, значної кількості законів і підзаконних нормативних актів. А тому на сьогоднішній день шлях на примусове позбавлення громадянства України за дії, пов'язані із тероризмом і сепаратизмом, є хибним. Наявного інструментарію заходів покарання, що передбачені Кримінальним кодексом України, цілком достатньо. Враховуючи ситуацію у державі, необхідне посилення кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані із тероризмом, сепаратизмом і пов'язаним із ними колабораціонізмом. Потрібне удосконалення законодавства про повернення фінансових ресурсів, отриманих незаконним шляхом терористами чи сепаратистами і виявлених у їхніх родичів чи знайомих, потрібне укладання якомога більшої кількості двосторонніх договорів між різними державами про взаємну видачу злочинців, у тому числі і тих, кого звинувачують у тероризмі чи сепаратизмі та ін. [4, с. 2110].

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

4. Bogdan Derevyanko, Evgeniy Zozulya. 2017. Controversy in Deprivation of Citizenship on Charges of Terrorism and Separatism, *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume VIII, Winter, 7(29): 2103–2111. DOI:10.14505/jarle.v8.7(29).06.

Самбор М. А.

*кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України,
начальник сектора моніторингу
Прилуцького районного
відділу поліції ГУНП в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ, ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ

Права, свободи та інтереси людини і громадянина – це вічний предмет наукових пошуків і не лише серед юристів-науковців, філософів, всіх, кого цікавить соціальне середовище та місце людини у соціумі. Права, свободи та інтереси на сьогодні мають сформоване теоретичне ядро розуміння, що відповідає

сучасному цивілізаційному розвитку людства. Розуміння згаданих правових категорій безпосередньо залежить від рівня інтелектуального розвитку людини, особливостей соціальних відносин та середовища, у якому людина перебуває, тих наративів, які прагнуть донести людині із використанням всіх наявних та доступних засобів комунікації та безпосереднього прагнення людини до саморозвитку і самовдосконалення, прогресивного розвитку права і суспільних відносин, а не стагнації та деградації.

Існування людини і суспільства має декілька умов, які істотно впливають на відносини у соціумі: існування за звичайних (мирних) умов; в умовах надзвичайного стану; в умовах воєнного стану. Саме на таких особливих правових станах існування суспільства і адміністративно-правових режимах функціонування органів державної влади та апарату держави наголошується у Конституції України [1], зокрема у ст. 41, 43, 64, 83, 85, 92, 106, 157. Згадані норми стосуються як людей, громадян України, осіб, які на законних підставах перебувають в Україні (ст.ст. 41, 43, 64 Конституції України та кореспондуючі цим нормам інші норми Основного Закону України), так і органів держави (ст.ст. 83, 85, 92, 106, 157 Конституції України).

Воєнний стан, стан війни є результатом усвідомлення наявності загрози для людини, перш за все її фізичного існування, а відтак її життя і здоров'я, прав на освіту, охорону здоров'я, безпечне довкілля і ряду інших питань, у тому числі на достатній рівень життя, які визнані та охороняються не лише на національному рівні, зокрема й в Україні, а іншими державами світу та на міжнародній арені.

Перш за все вважаємо наголосити на тому, що на даний час

сформувалися основні принципи міжнародного права, які вказують на необхідність вирішення спорів мирним шляхом, й силове розв'язання будь-яких конфліктів вважається неприпустимим і засуджується усіма: і людьми, і державами. Незважаючи на формування усталеного розуміння вирішення конфліктів, спорів, деякі представники країн, прагнучи встановити свою диктатуру, вирішують спори та конфлікти силовим шляхом, оскільки не мають необхідних правових знань, культури вирішення питань за допомогою переговорів.

У відповідь на таку агресію, розроблено функціональну правову складову формування системи запобігання негативного впливу агресії на існування суспільства і держави, якою є особливий правовий режим воєнного стану.

Запровадження воєнного стану, як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2], вказує на функціональну складову цього правового режиму у реалізації функцій держави у інтересах людини, як найвищої соціальної цінності. Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні безпосередньо зумовлено широкомасштабною агресією з боку РФ, а, як наслідок, необхідністю відстоювання незалежності та суверенітету, територіальної цілісності України, відсічі та стримування військ агресора, який усупереч цивілізованому розвитку людства розв'язує війну на національній основі.

Незважаючи на все, цінності прав і свобод мають дотримуватися. Це є завданням усіх держав, які вважають себе демократичними, оскільки всі вони є соціальним продуктом, створеним людьми. Україна прагне захистити людину, яка є найвищою цінністю, що визнано і у національному законодавстві, і є логічним та послідовним продовженням на міжнародній арені. Як результат, 24.02.2022 запроваджено відповідний правовий режим воєнного стану, у наслідок чого обмежено ряд прав і свобод людини у інтересах, перш за все самої людини, збереження її життя і здоров'я, відстоювання національного надбання державності та свободи.

Запроваджені обмеження, на нашу думку, є заходами захисту та охорони людини, створення гарантій збереження її біологічного існування та перспективи для соціального, індивідуального розвитку. Зазначені

обмеження є не лише витвором національного правового простору, а визнані на міжнародному рівні, як такі, що є необхідними у демократичному суспільстві у інтересах людини, охорони та захисту її прав, свобод та інтересів, національної безпеки, збереження державності України. Крім того, існуючі обмеження є такими, що запроваджені «згідно із законом», а точніше конституційним законом, «передбачені законом», у тому числі Законом України «Про правовий режим воєнного стану» і є «необхідними в демократичному суспільстві» України, оскільки агресія, й у наслідок останньої звірства РФ, додатково підкреслюють нехтування країною-агресором міжнародних стандартів безпеки людини, є необхідними для її збереження, охорони та захисту прав і свобод людини. Відтак, законна мета цих обмежень єдина – збереження людини, збереження держави України.

Однак, це лише односторонній погляд на правову, соціальну, економічну, політичну складові цього питання. Запровадження правового режиму воєнного стану не мало б жодних підстав і потреб (мети), аби агресор не перетнув кордон суверенної, незалежної, демократичної України, не завдавав обстрілів по цивільному населенню, мирним містам і селищам, не перетворив соціальну економічну інфраструктуру на руїни, не знищував Людину. Ті звірства, які, на жаль, мають місце, в Україні (згадаймо Гостомель і Бучу, Маріуполь, Херсон, Харків, Чернігів, міста і селища Чернігівської, Київської, Сумської, Харківської, Миколаївської, Одеської інших областей України), не мають адекватного сприйняття не лише з існуючої цивілізаційної гуманітарної парадигми, а навіть з точки зору правил війни, які задокументовані у міжнародному праві.

Під час агресії щодо України та українців мають місце не лише обмеження прав і свобод людини, а точніше позбавлення людини її прав і свобод, зокрема права на свободу пересування, коли війська агресора забороняли виходити українцям навіть на подвір'я. Відносно осіб, які не дотримувалися таких заборон застосовували і фізичні тортури, і насилля всіх видів, аж до позбавлення людей життя. З боку агресора здійснюються активні дії щодо заборони здійснення права на свободу мирних зібрань та пов'язаних із цим правом права на свободу думки і слова, об'єднань тощо, коли військові РФ під загрозою розстрілів забороняли українцям збиратися, відстоюючи свої демократичні ідеали, суверенітет і незалежність України. Дії представників окупанта свідчать і про порушення права на власність, коли не інакше як грабували, викрадали майно, знищували майно, коли колони військової техніки пересувалися населеними пунктами, та просто розстрілювали мирних мешканців та їх будинки, замінювали шляхи, на яких підривалися цілі сім'ї. Мінування доріг, на яких руйнувалися та були позбавлені життя цілі родини. Так, на замінованих дорогах Прилуцького району загинула родина, яка поспішала до похилого віку родичів, підірвалася на міні родина медиків тощо. Окремої уваги заслуговує розгляд питання про примусове переселення українців з південних територій, зокрема

Херсонської області до РФ усупереч волі українців. Не можна оминати й скорботні для всіх українців факти – вбивств українців, зникнення безвісти громадян, які опинилися на силоміць окупованих територіях. Перелік усіх звірство досягнути просто неможливо.

Суб'єкт міжнародного права – суверенна держава – РФ, лише задекларувавши зазіхання на суверенітет і незалежність іншої держави, мала б отримати адекватну відповідь не лише з боку окремих країн, а перш за все спеціально створених для гарантій міжнародної безпеки міжнародних організацій та регіональних об'єднань, учасником яких є й сам агресор. Сама преамбула Статуту ООН вказує на те, що суб'єкти, які його ухвалили, приєдналися і підписали, сповнені рішучості позбавити покоління від бід війни [3]. Однак, поведінка РФ спонукає переконатися у тому, що у світі сила права втрачає свою міцність на користь права сили. Це шлях у деградацію і занепад не лише окремо

взятого суспільства, а й людської цивілізації у цілому.

Слід усвідомлювати, що, власне, здійснення агресії або погроза нею є тими обставинами, у яких можуть гинути люди, а тому є потенційною обставиною відповідальності агресора перед іншою державою, окремою людиною та міжнародним співтовариством.

На підставі озвученого та тих реалій, які маємо у країні, можна дійти логічного висновку про те, що агресор жодним чином не сприймає поняття прав і свобод людини, не ведучи мову про необхідність їх охорони та захисту, незалежно від раси, національності, кольору шкіри тощо людини. У першу чергу це стосується цивільного населення, яке розстрілювалося військами агресора, не дивлячись на те, чи це велосипедист похилого віку, чи це власниця будинку, яка вийшла на подвір'я доглянути худобу, чи дитина, яка гралася на вулиці, коли колони проїздили вулицями селищ тощо. Зазначене дозволяє зробити висновок, що агресор нехтує сформованими законами, доктринами прав і свобод у міжнародному праві, необхідність дотримання яких дозволяє людству розвиватися і прогресувати, досягати нових вершин свого розвитку.

Відтак, на порядок денний виступає питання формування гарантій прав, свобод людини. Гарантій не лише національних, а гарантій міжнародних щодо охорони прав і свобод людини, народів і націй. Гарантії, як свідчить практика, повинні мати юридичну форму та практичне (прикладне) наповнення, у тому числі й сповнені примусу (не лише пасивного у виді занепокоєння, засудження чи глибокого занепокоєння, певних економічних, політичних санкцій, які мають непрямий вплив на державний та соціальний устрій агресора), а саме відповідного змісту, який може стати стримуючим фактором (а фактор сили можна стримати лише значно потужнішою силою) для агресивно налаштованої сторони.

Саме таке єднання забезпечить нормативну процесуальну форму реалізації необхідних та достатніх заходів не лише стримування агресії,

зазіхань на міжнародний порядок, а й за необхідності – відсічі будь яких небезпек для людства чи окремих країн світу, навіть окремо взятої людини.

Крім того, слід розуміти, що засування обмежень здійснення та реалізації окремих прав людини, може приводити до виникнення формально юридичних підстав здійснення фундаментального права народу на повстання агресії та насильницького захоплення чи утримання влади. Так, обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань та об'єднань за своєю суттю може бути витлумаченим як обмеженні права супротиву, супротиву насильству заради демократичних ідеалів, ідеалів прав і свобод людини. Водночас, з метою уникнення подібних суджень Верховною Радою України ухвалено ряд законодавчих актів, метою яких є саме впорядкування здійснення права на свободу мирних зібрань, яке здійснюється з певною метою – стримування та відсічі агресора у війні. Такі приклади законодавчого регулювання можуть стати гідним прикладом для наслідування у формуванні світової безпекової доктрини.

На підсумок зазначимо, що існування національної доктрини гарантій, охорони та захисту прав і свобод людини в умовах війни, військової агресії, не лише недостатньо, а скоріш – замало. Зумовлюється, на наш погляд, це тим, наскільки державна влада здатна наявними силами та засобами здійснювати державну владу над населенням у межах відповідної території, що у своє чергу становить невід'ємні складові поняття держави. На одному рівні виникає існування доктрини гарантій, охорони та захисту прав і свобод людини іншою стороною – агресором, сили, волі останнього гарантувати права і свободи людини. Водночас, глибоко переконані, що у разі присутності у всіх суб'єктів міжнародного права, а саме держав, правосвідомості, правової культури та правових знань, умінь, навичок, а не хитрощів чи віроломства у цьому аспекті, навряд чи агресія б могла б бути.

За таких обставин, на перший план виходить здатність міжнародного правопорядку стримувати агресію суб'єктів міжнародного права, що має превентивний характер, а також практичну складову у стримуванні зазіхань агресора на суверенітет і територіальну цілісність держави, а також гарантії прав і свобод людини у військовому конфлікті, на війні.

Слід ретельно досліджувати потенційно ефективні засоби стримування агресії, зокрема держав зі значним військовим потенціалом, формувати систему стримувань та противаг, балансу інтересів, не забуваючи про корінний інтерес, ключову мету існування людства – збереження людини, створення умов для її розвитку, створення та функціонування міжнародних та міждержавних інституцій. Вивчати, які засоби гарантій, охорони та захисту прав і свобод у реальних умовах воєнного стану і часу будуть ефективними, а які неефективними. Важливим є розуміння ефективного контролю за наявності агресії з боку сторін конфлікту над територіями та людьми, які на ній проживають, а також існування практичного нагляду за дотриманням прав і свобод людини з боку міжнародних інституцій, які

можуть виступати арбітрами (гарантами) прав людини, яка не має ні сил, ні волі, ні бажання брати участь у конфліктах, у тому числі й військових. Крім того, міжнародний потенціал захисту держави від агресії являє собою безсторонню складову, як зацікавлену виключно у створенні гарантій захисту та охорони прав людини (навіть не громадянина), а також збереження безпеки планетарного масштабу.

Таким чином, вважаємо, що система гарантій захисту та охорони прав і свобод людини складається з наступних елементів: 1) національної системи гарантій захисту та охорони прав і свобод (зазначена підсистема охоплює собою 2 елементи: а) елемент національної системи країни, яка потерпає від агресії; б) елемент національної системи країни-агресора; 2) міжнародної системи гарантій захисту та охорони прав і свобод, що охоплює собою такі підсистеми: а) міжнародну; б) регіональну. Окремо слід наголосити на формуванні та вдосконаленні таких складових згаданих вище як систем, підсистем та елементів, як економічних (економічні санкції, «заморожування» відносин, рахунків тощо), соціальних (створення умов для прийняття вимушених переселенців, біженців, осіб, які прагнуть врятуватися від наслідків агресії), політичних (обмеження кола спілкування, виключення зі складу міжнародних, міждержавних тощо організацій та інституцій), військових та правоохоронних (формування міжнародних сил підтримання правопорядку, зокрема тих, які за своїми потужностями здатні стримати військову агресію будь якого суб'єкта), гуманітарних (створення системи притягнення до юридичної відповідальності та забезпечення системи репарацій та підтримання на відновлення зруйнованого життя) тощо.

Переконані, що світовий правовий порядок має найближчим часом вдосконалитися, створити дієві не лише судові інстанції, а й адміністративні органи, які забезпечуватимуть як превентивні заходи стримування агресивної поведінки представників окремих держав, а й стримування агресії, забезпечення виконання, у тому числі й примусового, рішень судів за фактами вчинення злочинів проти людства, проти прав і свобод людини, особливо масових, засудження як держав, відповідальних за легітимізацію влади тиранів і деспотів, так і їх лідерів, які відповідальні за свої рішення, спрямовані проти прав і свобод людини.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.06.2022).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.06.2022).

3. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 23.06.2022).

Долгорученко К. О.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ІНІЦІЮВАННЯ КОМІТЕТОМ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГУМАНІТАРНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ВВЕДЕННЯ ТЕРМІНА «РАШИЗМ» У СУЧАСНИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Сьогодні Росія – це держава-агресор, яка відкрито та замасковано організовує та реалізує міжнародні військові злочини за допомогою пропаганди, регулярних військ та незаконних збройних формувань. Окупація та анексія українських територій та повномасштабне ведення війни проти України спровокувало нову хвилю дискусій про те, наскільки близьким є російський режим до фашистського. Усе більше аналітиків, як у самій РФ, так і за кордоном, стали називати режим В. Путіна «неофашистським» або «рашистським». Цей режим демонструє усьому світу радикальний націоналізм, культ насильства та війни, високий рівень репресій, потужну пропагандистську машину та імперіалістичні проекти контролю над світом.

Відповідно, Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики підтримує ініціативу українських науковців, експертів, журналістів, політологів, громадськості про введення до наукового, фахового і розмовного дискурсів терміну «рашизм» як визначення ідеології, вибудованої в Росії, що сьогодні виявляє себе у військових діях армії РФ в Україні та ставленні російського суспільства до цієї війни.

Спробуємо проаналізувати, чи є правові та політичні підстави ініціювання комітетом верховної ради з питань гуманітарної та інформаційної політики введення терміну «рашизм» у сучасний політичний дискурс.

Ще у середині ХХ століття відома німецька письменниця, філософ Ханна Арендт, розмірковуючи про витоки тоталітаризму та «банальність» ідей зла (фашизму), поставила наріжне питання - «що може зупинити людину без думки або таку, що не мислить, без відчуття особистої відповідальності, але із неодмінною готовністю до вчинення злочинів заради ідеї»? [1, с.87].

Можливо, даючи відповідь на це питання, ми зможемо окреслити сутність сучасного рашизму, визначити ознаки та принципи прояву цього феномену? Адже у відповіді на це питання викривається не тільки уся злочинна сутність російського неофашизму, а й піднімається питання про відповідальність кожного, хто є гвинтиком диктаторського путінського режиму та споживачем злочинних ідей.

Так, український науковець О. Сич вважає, що рашизм, нацизм та фашизм хоча і різні за змістом та віком політичні ідеології, однак їх єднають ідеї тоталітарного способу організації внутрішнього державного життя та агресивної експансії проти інших народів; національний міфологізм та культивування державного лідера [2].

Світоглядним ядром нацизму, як відомо, стали ідеї арійської расової винятковості, вищості німецької нації та абсолютного права німців на розширення життєвого простору. А квінтесенцією ідеології фашизму була ідея виняткової ролі держави у відродженні могутності Риму та об'єднанні Італії. Щодо рашизму, то цій ідеології притаманні здебільшого регресивні або культурно відсталі, навіть фашизоїдні риси. Окрім традиційних для росіян ідей імперіалізму, панслов'янзму, русофільства, москвофільства та антисемітизму, рашизм синтезує радикалізовані ідеї авторитаризму, «культу руського православ'я», «ідеї возз'єднання братніх народів» та «відновлення радянської держави», ідеї економічної та політичної експансії «заходу» та ідеї військової непереможності «руської армії».

Враховуючи вищезазначене, спробуємо охарактеризувати базові принципи, на яких, на наш погляд, ґрунтується рашизм і через які розкривається сутність цієї ідеології. Отже:

- принцип етатизму - культивування величчя російської держави через наявність у неї геополітичних та стратегічних важелів впливу – палива, енергоносіїв та ядерної зброї;

- принцип «вождизму» або культ особи Путіна, як очільника держави. Подібно до тоталітарних режимів ХХ століття, сьогодні путінська Росія активно культивує «вождизм», богообраність та месійність свого політичного лідера;

- принцип тотального контролю держави над усіма сферами суспільного життя; реалізація спеціальними службами планомірного терору проти «інакомислячих», політичної опозиції;

- принцип інформаційної блокади. Пропаганда в РФ стала єдиним та виключним способом поширення інформації та впливу на суспільну свідомість російських громадян. У Росії практично не залишилося незалежних ЗМІ, останні ліберальні та незалежні телеканали та радіо, такі як "Дош", "Ехо Москви", "Медуза" та "Радіо Свобода", були закриті відразу після початку бойових дій в Україні;

- принцип радикальної народності як антитеза до «здорової» національної єдності, що проявляється у культивуванні російської національності, звичаїв та традицій шляхом агресивної русифікації всього «неросійського»;

- принцип русофільства - домінування суспільно-політичних поглядів щодо національно-культурної єдності слов'янських народів з російським;

- принцип тотального російського православ'я, який ґрунтується на ідеях захисту «православних цінностей та устоїв» шляхом формування

політичного та морального диктату руської православної церкви. Інститут православної церкви став наддержавною політичною структурою, агенти якої здійснюють безперервний ідеологічний деструктивний вплив на суспільну та індивідуальну свідомість та поведінку росіян;

- принцип мілітаризації масової свідомості – ідея тотальної мілітаризації суспільства включає культивування війни, зброї, бандитизму, смерті, альтруїзму та жертвності заради «великодержавних» та національних цілей.

Таким чином, рашизм це державна антидемократична мілітаристська шовіністична ідеологія Росії, яка знецінює основоположні права і свободи людини, культивує особу Путіна, державний терор і війну як способи досягнення внутрішньополітичних чи зовнішніх цілей; формує національне упередження, параноїдальну зверхність росіян по відношенню «до усього чужого» або не русифікованого.

Отже, вважаємо, що в умовах війни, вкрай необхідним є офіційне тлумачення терміну «рашизм» та похідних від нього на основі вже опублікованих статей українських та іноземних авторів із внесенням цього терміну до офіційних термінологічних словників української мови.

1. Арендт Х. «Банальність зла» Ханни Арендт: тези, которые потрясли мир. Москва. 2008. 195 с.

2. Сич О. Ідеологія і практика московського рашизму мають бути засуджені світовою спільнотою // <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3424149-ideologia-rasizmu-mae-but-zi-zasudzena-svitom-ak-nacizm-i-fasizm-istorik.html>.

Завгородня Ю. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах демократичної, правової держави органи публічної влади виконують свої повноваження, виходячи з людських прав; останні визначають межі діяльності влади та є гарантією недопущення свавілля з її боку. Відповідно, людським правам приділяється значна увага громадянським суспільством, яке й контролює публічну владу на предмет виконання завдання із забезпечення прав і основоположних свобод людини. Так, відповідно до Конституції України саме забезпечення прав людини є головним обов'язком держави [1].

У контексті прав людини не можна не згадати і про права дитини, які, на нашу думку, є тісно пов'язані між собою. Так, навряд чи можна уявити державу, в якій будуть забезпечуватися людські права та основоположні свободи і при цьому не будуть визнаватись права дитини. Відтак, наявність людських прав створює передумови (є неодмінним фактором) забезпечення прав дитини.

При цьому не можемо не відмітити той факт, що правам та основоположним свободам людини властивий природний характер, а відтак, держава не може «давати» чи «скасовувати» ці права і особи. Як вказується в основному законі української держави «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Хоча, цілком зрозуміло, що права та свободи людини можуть бути обмежені за наявності до того підстав. Одним з факторів, що призводить до значного обмеження людських прав є воєнний стан. Відзначимо, що останній суттєво впливає і на стан забезпечення прав дитини.

Для Української держави питання забезпечення прав людини і прав дитини в умовах воєнного стану стало на порядку денному після повномасштабного вторгнення Росії в Україну та тимчасову окупацію частини її території, бомбардувань практично усіх регіонів України.

За даними Офісу Генерального прокурора України станом на ранок 15 червня 2022 року в період повномасштабного вторгнення Росії загинули 313 дітей та 579 дітей було поранено. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області - 291, Харківській - 169, Київській - 116, Чернігівській - 68, Луганській - 54, Херсонській - 52, Миколаївській - 48, Запорізькій - 30, Сумській – 17 [2].

Наголосимо, що це дані лише щодо безпосередньої шкоди життю та здоров'ю дитини, що не враховують психічний стан дітей, тяжкі психологічні травми, у тому числі й від вбивства на їх очах батьків, зґвалтувань та ін., що вплинуло на подальший розвиток дитини. Означене визначає актуальність тематики забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану.

У демократичній, правовій державі обмеження людських прав та основоположних свобод здійснюється суто за наявності для цього об'єктивних підстав. На нашу думку, випадки обмеження людських прав доцільно об'єднати у декілька груп (які визначають особливі підстави такого обмеження):

Першу групу складають випадки обмеження окремих людських прав, що здійснюються в звичайних умовах функціонування суспільства. За усталеною практикою підстави такого обмеження закріплені у тих статтях Конституції України, що закріплюють відповідне право. Так, для прикладу згадаємо ст. 35 Конституції України, у якій закріплено право на свободу світогляду та віросповідання. Відповідно до ч. 2 цієї статті «здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших

людей» [1]. Як бачимо, юридична норма встановлює декілька підстав для обмеження вказаного права:

- 1) законність;
- 2) легітимна мета.

Наголосимо, що дитина має ті ж права, що й інша людина. Права людини не можуть бути різними залежно, зокрема, від віку, що відповідає принципу рівності. Про людські права можна вести мову лише за умови їх рівності. Інакше, втрачається сутнісний характер прав людини.

Другу групу складають випадки обмеження людських прав, що здійснюються в екстраординарних умовах функціонування суспільства. Саме до цієї групи слід віднести й обмеження прав людини, а також прав дитини в умовах воєнного стану.

Як вказується у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях ... та передбачає ... тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

Хоча цілком зрозуміло, що для введення такого стану передбачено додаткові умови та відповідна процедура, що слугує гарантією недопущення свавілля органів публічної влади.

Окрім цього слід вказати і на те, що не всі права людини та основоположні свободи людини можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. Так, відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. Далі в цьому приписі наводиться перелік тих статей, в яких закріплені права, що не можуть бути обмежені. Серед них вказано і ст. 51 та ст. 52, які безпосередньо стосуються дітей.

Так, у ст. 51 Конституції України серед іншого йдеться про державну охорону сім'ї та дитинства, а у ст. 52 – про рівність дітей у правах незалежно від низки факторів, зокрема, походження, народження в шлюбі чи ні, а також про заборону будь-якого насильства над дитиною [1].

Таким чином, в умовах воєнного стану на державу покладаються додаткові обов'язки щодо забезпечення прав людини, органи публічної влади зобов'язані вживати посилені заходи з охорони дитинства, виконання позитивних та негативних зобов'язань з реалізації прав дитини.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Офіс Генерального прокурора. URL https://t.me/pgov_gov_ua/4467

3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст.250.

Карелова Г. А.

кандидат юридичних наук,
науковий консультант судді
Конституційного Суду України

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційний Суд України в умовах воєнного стану не припиняє здійснювати свої конституційні функції. У цей непростий для країни час, коли ворог прагне знівелювати цінності Української держави, Конституційний Суд України стоїть на варті Основного Закону України, забезпеченні людської гідності та захисту конституційних прав і свобод громадян України.

В умовах воєнного стану положення Закону України „Про Конституційний Суд України“ щодо поширення інформації про його діяльність у межах відкритості, гласності тощо мають застосовуватися зважено й обережно. У деяких справах Конституційний Суд України змінив форму розгляду конституційного провадження з усної на письмову, але у Законі України „Про Конституційний Суд України“ визначено, що письмова форма є основною. І це не лише питання безпеки у воєнний час, адже надмірна відкритість окремих видів та форм інформації становить небезпеку і для суддів Конституційного Суду України, і для працівників Секретаріату Конституційний Суд України, і для сторін та учасників конституційного провадження, і громадян, які могли бути присутніми на відкритих пленарних засіданнях Великої палати чи сенатів Конституційного Суду України. Тому, звичайно, не може бути публічних повідомлень, наприклад, про порядки денні, про місце і час засідань, доступу до публічної інформації тощо.

Під час воєнного стану Конституційний Суд України проводить засідання. За цей період (*за станом на 27 червня 2022 року*) ухвалено 275 актів Конституційного Суду України.

За цей період на засіданнях Великої палати Конституційного Суду України постановлено 203 ухвали, на засіданнях сенатів Конституційного Суду України – 9 ухвал. На засіданнях колегій сенатів Конституційного Суду України постановлено 57 ухвал за конституційними скаргами.

До Конституційного Суду України в зазначений період надійшла 41 конституційна скарга. За попередньої перевірки здійснено розподіл 16 конституційних скарг суддям-доповідачам. Повернуто 25 конституційних скарг, які за формою не відповідали вимогам Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Другий сенат Конституційного Суду України за цей період ухвалив 6 рішень за конституційними скаргами, а саме: стосовно посиленого

соціального захисту військовослужбовців; щодо поновлення строку на оскарження рішення третейського суду; щодо презумпції невинуватості; щодо індивідуалізації юридичної відповідальності; щодо дискримінації у реалізації права на житло; щодо обов'язку позичальника сплатити суму позики.

Конституційний Суд України (Другий сенат) 6 квітня 2022 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців), у якому визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 163 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–ХІІ зі змінами.

Проаналізувавши оспорювані положення Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“, якими встановлено обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років, Конституційний Суд України у Рішенні за конституційною скаргою Поліщука С.О. дійшов висновку, що вони не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип поваги до захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців (статті 3, 8, 17, 46 Конституції України).

У вказаному Рішенні Конституційний Суд України наголосив, що «підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є „найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу“ (частина перша статті 17 Основного Закону України)» (абзац перший підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини).

Також Конституційний Суд України у зазначеному Рішенні зауважив, що в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, а усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

Конституційний Суд України (Другий сенат) 6 квітня 2022 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, у якому визнав такими, що не відповідають

Конституції України (є неконституційними), пункт 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

У пунктах 2, 3 резолютивної частини Рішення за конституційною скаргою Марго П.О. Конституційний Суд України зазначив, що пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами; Верховній Раді України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами, привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Конституційний Суд України (Другий сенат) 8 червня 2022 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості), у якому цей пункт, згідно з яким кримінальне провадження закривається в разі, якщо „набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою“, визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Конституційний Суд України у резолютивній частині зазначеного Рішення зауважив, що пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення, а Верховній Раді України рекомендував привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

У Рішенні у справі за конституційними скаргами Барсегіяна Геворка

Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності), ухваленому 15 червня 2022 року, Конституційний Суд України (Другий сенат) визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України, у резолютивній частині Рішення вказавши, що зазначений абзац, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення та рекомендував Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим статті 485 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Конституційний Суд України врахував у зазначеному Рішенні те, що визнання неконституційним абзацу другого статті 485 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів. І тому Конституційний Суд України вирішив за доцільне з метою недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим статті 485 Кодексу на шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Верховна Рада України з дня ухвалення наведеного Рішення, але не пізніше шести місяців із дня його ухвалення, має привести нормативне регулювання, встановлене абзацом другим статті 485 Кодексу, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Конституційний Суд України у наведеному Рішенні зазначив, що установлення в актах публічного законодавства абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Конституційний Суд України у Рішенні у справі за конституційними скаргами Барсегяна Г.С. та Ліненко Н.М. вкотре наголосив, що в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності.

У Рішенні у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича (щодо дискримінації у реалізації права на житло), ухваленому 22 червня 2022 року, Конституційний Суд України визнав

таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України, згідно з яким знімають з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, у випадку „виїзду на постійне місце проживання до іншого населеного пункту“.

Конституційний Суд України у вказаному Рішенні наголосив, що реалізація права на житло (стаття 47 Основного Закону України) має ключове значення не лише для реалізації інших економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особистого й політичного характеру.

Конституційний Суд України (Другий сенат) 22 червня 2022 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“. Конституційний Суд України визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), припис першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України, згідно з яким „якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов’язаний сплатити грошову суму відповідно до статті 625 цього Кодексу“.

Конституційний Суд України у зазначеному Рішенні дійшов висновку, що як на момент укладення Кредитного договору, так і протягом строку кредитування Державний ощадний банк України мав правомірні очікування на отримання процентів за користування грошовими коштами до дня повернення кредиту, а відтак право вимоги Банку щодо сплати йому таких процентів є майном та відповідно об’єктом права власності, захист якого гарантує стаття 41 Конституції України.

Отже, ухвалені Конституційним Судом України рішення свідчать про те, що інститут конституційної скарги набув ознак реального інструменту захисту прав та свобод людини і громадянина, який працює в умовах війни.

Таким чином, безперервне функціонування Конституційного Суду України в сучасних непростих умовах воєнного стану виступає однією з основних гарантій дотримання принципу верховенства Конституції України, що дозволяє не тільки підтримувати конституційний баланс державної влади, але й забезпечувати чітке і неухильне дотримання Конституції України всіма суб’єктами конституційного права, адже сьогодні надважливо забезпечити непорушність основ конституційного ладу та неухильне дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Левін О. Л.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УНР 1918 РОКУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

29 квітня 2018 року виповнилося 104 роки з часу ухвалення Центральною Радою Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). Це була важлива подія в історії українського конституціоналізму. Вона стала результатом активної законодавчої діяльності Української Центральної Ради — спочатку український представницький орган політичних, громадських, культурних та професійних організацій; згодом, після Всеукраїнського національного конгресу — революційний парламент України, який керував українським національно-визвольним рухом з 4 (17) березня 1917 – 29 квітня 1918 років.

Важливе місце серед нормативно-правових актів Української Центральної Ради займали універсали, які містили, зокрема, і норми конституційного характеру. Універсали УНР стали важливою складовою розробки конституції.

Знаковою подією національно-визвольної боротьби українського народу на початку ХХ ст. стало прийняття Українською Центральною Радою 7 (20) листопада 1917 р. III Універсалу. У ньому проголошувалося: «Віднині Україна стає Українською Народною Республікою». Відродження Української держави у формі УНР стало закономірним результатом довготривалої боротьби українського народу за свою державу, котра бере початок від часів Київської Русі [1].

9 січня 1918 року, усвідомлюючи «вороже становище до України більшовицької Росії» [2]. Українська Центральна Рада ухвалила свій IV Універсал, яким проголосила самостійність та незалежність Української Народної Республіки як вільної та суверенної держави українського народу і заявила про її прагнення до мирного співіснування з сусідніми народами.

Вінцем законодавчої діяльності Української Центральної Ради було ухвалення під час останнього свого засідання 29 квітня 1918 року Конституції УНР, яка була прогресивною і відповідала тогочасним європейським зразкам. Вона була прийнята на засіданні Малої Ради. Першу редакцію прийняли одноголосно. Мінімальні редакційні правки мали місце при постатейному читанні.

На жаль в цей день стався державний переворот і до влади прийшов

П. Скоропадський. Центральна Рада перестала існувати, але Конституція УНР залишилась назавжди в історії України.

У IV Універсалі Української Центральної Ради як підтвердження наміру Центральної Ради ухвалити Конституцію УНР було закріплене положення про те, що «установчі збори мають ухвалити Конституцію і закріпити в ній свободу, порядок і добробут на теперішні і на будучні часи».

Саме цей Універсал Центральної Ради, закріплюючи дане положення, «остаточно встановив основи Конституції УНР» [3]. Закріплення в Основному Законі УНР цих принципів мало сприяти завершенню та остаточному формуванню українського парламенту — Всенародних установчих зборів. Після оголошення IV Універсалу Центральна Рада прийняла ще деякі закони конституційного характеру, зокрема, закон про національно-персональну автономію, закон про автокефалію української православної церкви, земельний закон та інші.

Конституційний процес Українська Центральна Рада розпочала в червні 1917 року відразу ж після проголошення Першого універсалу створенням конституційної комісії у складі 100 осіб на чолі з видатним українським істориком та державним діячем Михайлом Грушевським. Проте активна робота над проектом конституції розпочалася після проголошення Української Народної Республіки III Універсалом від 7 (20) листопада 1917 року. Положення Основного Закону сформулював М. Грушевський наприкінці листопада 1917 року [4]. При розробці Конституції УНР комісія вивчала зразки конституційних актів тих держав, історичні, економічні та правові умови розвитку яких були подібними до українських. Конституцію передбачалося ухвалити Всеукраїнськими Установчими Зборами. Але революційні події, російська та німецька окупації завадили цьому і в останній день свого існування, 29 квітня 1918 року, Українська Центральна Рада затвердила Конституцію, але в життя не впровадила, бо сама припинила діяльність. Конституції УНР 1918 року, як і її попередниці — Конституції Пилипа Орлика — не судилося бути втіленою в життя і діяти в Україні. Наступного дня після її прийняття в Україні було здійснено державний переворот і до влади, за підтримки німців, прийшов гетьман Павло Скоропадський, який одним із перших своїх розпоряджень скасував всі постанови і розпорядження Української Центральної Ради.

Конституція Української Народної Республіки мала підзаголовок — «Статут про державний устрій, права і вольності УНР» і складалася з 83 статей, об'єднаних у 8 розділів: I. Загальні постанови (статті 1–6); II. Права громадян України (статті 7–21); III. Органи влади УНР (статті 22–26); IV. Всенародні Збори УНР (статті 27–49); V. Про Раду Народних Міністрів УНР (статті 50–59); VI. Суд УНР (статті 60–68); VII. Національні союзи (статті 69–78); VIII. Про часове припинення громадянських свобод (статті 79–83). Варто зауважити, що структурна побудова Конституції УНР 1918 року була значно

досконалішою в порівнянні з Конституцією Пилипа Орлика 1710 року, оскільки остання мала досить умовний поділ на глави і носила більш публіцистичний стиль викладу. Натомість Конституція УНР охоплювала найважливіші сфери суспільно-політичного та економічного характеру, регулюючи, зокрема, права і свободи громадян, вона встановлювала досить чіткий розподіл функцій та повноважень органів законодавчої, виконавчої та судової влади, питання національних меншин, а також містила положення про тимчасове обмеження прав і свобод громадян у випадку війн, заворушень або в інших надзвичайних ситуаціях.

Конституція УНР встановлювала непорушність кордонів України, неможливість їх зміни, а також неможливість приєднання до Української Народної Республіки територій сусідніх держав без згоди Всенародних Зборів. Така згода визнавалася правомочною за умови набрання кваліфікованої більшості від усього складу найвищого законодавчого органу УНР [5].

У третьому розділі «Органи влади УНР» (статті 22–26) Конституції УНР 1918 року було закріплено положення про розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Конституція УНР наголошувала, що «вся влада в УНР виходить від народу», саме народ здійснював владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це положення знайшло також своє закріплення в Конституції України від 28 червня 1996 року і вважається важливим атрибутом конституції будь-якої демократичної держави, що вкотре підтверджує високий рівень демократизму Конституції Української Народної Республіки 1918 року. Цікавим був останній восьмий розділ «Про часове припинення громадянських свобод» (статті 79–83) Конституції УНР, який містив положення щодо тимчасового припинення громадянських прав і свобод у певних випадках, вичерпний перелік яких передбачався у Конституції УНР. Зокрема, допускалося часткове обмеження або тимчасове припинення обмеження прав і свобод громадян під час війни або внутрішніх заворушень. Про припинення або обмеження прав та свобод громадян Всенародними Зборами УНР видавався спеціальний закон, який регулював порядок та тривалість таких обмежень. В разі неможливості прийняття даного закону парламентом УНР такі повноваження автоматично переходили до центрального органу виконавчої влади — Ради Народних Міністрів УНР, яка була зобов'язана запропонувати для погодження даний закон Всенародним Зборам УНР. Конституція Української Народної Республіки закріпила максимальний термін обмеження прав та свобод громадян, який не перевищував трьох місяців, однак продовжувався з ініціативи Всенародних Зборів УНР.

Значення Конституції Української Народної Республіки 1918 року було надзвичайно велике. Український народ відродив свою державну незалежність та

суверенітет в той час, коли в демократичних країнах світу були визнані й прийняті такі основні принципи конституцій демократичних держав як суверенітет народу і держави, принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, встановлення «парламентського контролю над виконавчою владою» [6]. Конституція Української Народної Республіки була складена за кращими зразками європейських і американських конституцій з деякими особливостями, які враховували суспільно-політичні та економічні умови життя в УНР.

Конституція УНР мала надзвичайно важливе значення для подальшого політико-правового розвитку Української Держави. І сьогодні, в умовах агресії росії проти України, наша Конституція, яка створювалась на прикладах з історії, є Основним законом для кожного українця.

1. Гончаренко В. Утворення Української Народної Республіки як важливий етап на шляху до незалежності України / В. Гончаренко // Право України. – 2017. – № 11. – С. 32–39.
2. Преса України: Газети 1917–1920 рр. Бібліографічний покажчик / НАН України. Інститут історії України; Уклад. Г.Я. Рудий – К., 1997. – С. 19.
3. Терлецький О. Історія України від 1917 р. до найновіших часів / Омелян Терлецький. – Львів: Просвіта, 1936. – 111 с.
4. Яковлів А. Основи конституції У.Н.Р. – Париж, 1935. – 63 с.
5. Власенко С. Конституція Української Народної Республіки як основний закон європейського зразка / С. Власенко // Право України. – 2017. – № 11. – С. 80–87.
6. Мироненко О. М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К., 1995. – 328 с.

Лейба О. А.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СПРАВІ ЩОДО ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ: ЗАВЕРШЕННЯ ДИСКУСІЇ ЧИ ПОЧАТОК НОВОЇ?

8 червня 2022 року Конституційний Суд України (далі – КСУ) ухвалив Рішення №3-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка О. В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 4 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) (справа щодо презумпції невинуватості) (далі – Рішення). Тезово суть проблеми полягає у тому, що КПК не містить механізму, який дозволив би спростувати сумніви в невинуватості особи, стосовно якої закрито

кримінальне провадження на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК (набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою), та зобов'язує прокурора здійснити таке закриття без згоди зазначеної особи, навіть коли вона перебуває у статусі підозрюваного, та не допускаючи продовження кримінального провадження за будь-яких обставин (п. 3.2 Рішення). Словосполучення «вчинене особою», яка міститься в цьому приписі, фактично вказує на беззаперечну винуватість такої особи у вчиненні діяння, яке до його декриміналізації вважалось кримінальним правопорушенням. Тим самим на законодавчому рівні уможливлено порушення презумпції невинуватості особи, оскільки декриміналізація діяння не спростовує причетності такої особи до вчинення кримінального правопорушення в минулому та не усуває закономірних загроз її репутації, честі та гідності (п. 3.3 Рішення). При цьому, як вказує КСУ, особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, після закриття стосовно неї кримінального провадження з будь-яких підстав має сприймати вся публічна влада як таку, що не вчиняла кримінального правопорушення, поводження з нею має відповідати такому сприйняттю та не спричиняти жодного явного осуду чи натяку на нього, не формувати негативного сприйняття суспільством такої особи, не підривати її репутації тощо» (п. 2.2 Рішення). Однак, закриття кримінального провадження стосовно особи без її на те згоди та ефективного судового захисту, внаслідок чого залишається сумнів у невинуватості особи, унеможливлення реабілітації особи після такого закриття є порушенням конституційного права на судовий захист» (п. 2.3 Рішення).

Водночас, маємо відмітити, що такий погляд на ситуацію загалом не є принципово новим, оскільки підґрунтя для нього можливо віднайти як в судовій практиці, так і в наукових роботах, які передували згаданому рішенню КСУ. До прикладу, розглядаючи ще у 2019 році питання про те, яке ж рішення має прийняти суд, який розглядає кримінальне провадження за статтею КК України, що декриміналізована, ВС відзначив наступне: «враховуючи нереабілітуючий характер цієї підстави, з урахуванням того, що її застосуванням фактично констатується причетність особи до вчинення кримінально-караного діяння, особа, щодо якої кримінальну справу закрито у зв'язку з усуненням новим кримінальним законом злочинності і караності інкримінованого їй діяння, повинна мати можливість реалізувати у суді своє право на судовий захист, а суд, в свою чергу, – перевірити і оцінити законність і обґрунтованість прийнятих у даному провадженні процесуальних рішень, в яких зафіксована висунута щодо особи підозра у злочині на основі матеріалів, зібраних як на стадії досудового розслідування, так і стадії судового розгляду. Тобто, у випадку встановлення судом під час судового розгляду провадження підстав для закриття кримінального провадження у відповідності з п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК суд повинен встановити: чи мала місце подія кримінального правопорушення, чи міститься в діянні

обвинуваченого склад кримінального правопорушення, яке йому інкриміноване органами досудового слідства, та лише якщо в судовому засіданні доведено, що особа вчинила діяння і кримінальна відповідальність за це діяння скасована, має законні підстави для закриття кримінального провадження з зазначених вище підстав. Підсумовуючи викладене, колегія суддів зазначає, що суд першої інстанції під час судового розгляду має право закрити кримінальне провадження на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК, постановивши ухвалу, якщо відсутні підстави для прийняття ним інших кінцевих для цієї стадії процесуальних рішень, що передбачені КПК, зокрема – виправдувального вироку, який суд зобов'язаний ухвалити при наявності передбачених у КПК підстав. При цьому суд не вправі закрити кримінальне провадження за наявності підстав, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК, якщо обвинувачений під час судового засідання наполягає на ухваленні виправдувального вироку» [1].

Схожий погляд висловлювали й представники наукових кіл, зауважуючи, що «декриміналізація діяння є nereабілітуючою підставою закриття кримінального провадження, а отже, її застосуванням фактично констатується причетність особи до вчинення кримінально-караного діяння, то вона може бути застосована лише, якщо в судовому засіданні доведено, тобто встановлено доказами, що особа вчинила діяння і кримінальна відповідальність за це діяння скасована» [2].

Погоджуючись загалом із наведеними аргументами, все ж маємо вказати, що Рішення КСУ не є цілком однозначним і в свою чергу не лише не ставить крапку у дискусії, а швидше виводить її на новий рівень. Перш за все, виникає запитання про те, як же має діяти суд у ситуації, коли за результатами судового засідання причетність особи до декриміналізованого діяння підтверджується, однак обвинувальний вирок ухвалити неможливо з огляду на те, що діяння перестало бути протиправним, а підстава для закриття провадження у зв'язку із декриміналізацією діяння (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК) визнана неконституційною? Вбачається, що єдино можливим варіантом у цій ситуації буде ухвалення виправдувального вироку за такою підставою як відсутність складу кримінального правопорушення (з огляду на те, що вчинене діяння перестало бути кримінальним правопорушенням). Окрім цього, позиція КСУ, відповідно до якої закриття провадження за nereабілітуючою підставою залишає у суспільства сумнів щодо невинуватості особи, може бути поширена не лише на п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК, а й на усі інші nereабілітуючі підстави. У свою чергу, це призведе до ситуації, коли практично будь-яке кримінальне провадження потребуватиме судового розгляду, навіть якщо результат такого розгляду є заздалегідь очевидним, а відтак виникне питання про виправданість затрачених ресурсів.

1. Постанова ККС ВС від 11 грудня 2019 р. справа № 153/1289/18 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86435698>

2. Гловюк І. В. Повноваження суду першої інстанції щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння: доктрина і практика : https://sud.ua/ru/news/blog/171051-povnovazhennya-sudu-pershoyi-instantsiyi-schodo-zakrittya-kriminalnogo-provadhennya-u-zvyazku-z-dekriminalizatsiyeyu-diyannya-doktrina-i-praktika?fbclid=IwAR2NEkN-wDjR4uUcjsLWPJbRqxfn-3leOPMlcyY1ztn5CopsSL9adByv9wE#_ftn1.

Сердюк І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити роль Основного Закону Української держави у забезпеченні її суверенітету та територіальної цілісності.

Для досягнення зазначеної мети автор скористається пізнавальними можливостями герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволять розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора. Важливе значення в методологічному плані має і аспект пізнання конституції. Остання буде розглядатися нами як найбільш важлива юридична гарантія законності і правопорядку. Така значущість Основного Закону держави обумовлена його договірною природою. Попри офіційну назву, цей юридичний документ містить правові норми, що виражають спільне, узгоджене волевиявлення основних бенефіціарів суспільного договору – громадян України усіх національностей, які об'єднані в соціальну спільноту – Український народ [1].

У теорії права під юридичними гарантіями законності розуміють передбачені законодавством спеціальні засоби впровадження, охорони і, в разі порушення, відновлення законності [2, с. 177].

Аналіз вищенаведеного судження П. Рабіновича про юридичні гарантії законності в аспекті Конституції України свідчить про те, що остання, як документ установчого характеру, не лише юридично підтверджує сам факт існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і

правової держави (ст. 1), територія якої в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ч. 2 ст. 2), але й засновує найважливіші державні інститути, на які покладаються юридичні обов'язки із забезпечення її суверенітету та територіальної цілісності (Розділи IV-VI), визначає принципи їх діяльності (Розділ I), а також наділяє ці інститути необхідними державно-владними повноваженнями, включно з правом застосування сили (примусу).

На підтвердження вказаної тези наведемо конкретні конституційно-правові приписи:

1. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17).

2. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України (ч. 2 ст. 17).

3. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом (ч. 3 ст. 17).

4. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності (ч. 4 ст. 17).

5. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17).

6. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом (ч. 6 ст. 17).

7. На території України не допускається розташування іноземних військових баз (ч. 7 ст. 17).

8. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність (чч. 1-2 ст. 60).

9. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (ч. 2 ст. 63).

10. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України (ст. 73).

11. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу: *«Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України,*

виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» (ч. 1 ст. 73).

12. До повноважень Верховної Ради України належить:

- оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України (п. 9 ч. 1 ст. 85);

- затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України (п. 22 ч. 1 ст. 85);

- схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України (п. 23 ч. 1 ст. 85);

- затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації (п. 31 ч. 1 ст. 85);

- надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України (п. 23 ч. 1 ст. 85).

13. Виключно законами України визначаються:

- основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку (п. 17 ч. 1 ст. 92);

- правовий режим державного кордону (п. 18 ч. 1 ст. 92).

- правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації (п. 19 ч. 1 ст. 92).

14. Виключно законами України встановлюються:

- порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України (п. 2 ч. 2 ст. 92).

15. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (чч. 2-3 ст. 102).

16. Президент України складає таку присягу:

«Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції

України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі» (ч. 3 ст. 104).

17. Президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (п. 1 ч. 1 ст. 106);
- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України (п. 3 ч. 1 ст. 106);
- приймає рішення про визнання іноземних держав (п. 4 ч. 1 ст. 106);
- призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (п. 5 ч. 1 ст. 106);
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України (п. 10 ч. 1 ст. 106);
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ч. 1 ст. 106);
- Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ч. 1 ст. 106);
- очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106);
- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ч. 1 ст. 106);
- приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106);
- присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини (п. 24 ч. 1 ст. 106);
- нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними (п. 25 ч. 1 ст. 106);

18. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ч. 3 ст. 106);

19. Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони .

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент

України. Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України (чч. 2-7 ст. 106).

20. Кабінет Міністрів України:

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України (п. 1 ст. 116);

- забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (п. 1-1 ст. 116);

- вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (п. 2 ст. 116);

- здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю (п. 7 ст. 116).

21. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду (ч. 6 ст. 124).

22. Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (чч. 1-2 ст. 157).

23. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції (ст. 159).

Аналіз вищенаведених норм Конституції України свідчить про її винятково важливу роль у забезпеченні суверенітету та територіальної цілісності держави, адже саме цей юридичний документ як юридична гарантія законності і правопорядку не просто легалізує, але й легітимізує необхідні, хоча й подеколи непопулярні, юридично значущі дії різних державних і соціальних інститутів.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

Сердюк Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставила за мету визначити підстави обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети скористаємося пізнавальними можливостями герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволять розкрити зміст приписів чинного конституційного законодавства, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена предметом дослідження, його завданнями та творчим задумом автора.

Відповідно до статті 64 Основного Закону Української держави «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1].

Аналіз вищенаведених конституційно-правових приписів свідчить про те, що Основний Закон Української держави допускає можливість обмеження окремих прав і свобод людини лише за наявності двох умов: воєнного або ж надзвичайного стану. Загальна конституційно-правова норма, закріплена в ч. 2 аналізованої нами статті знаходить свою конкретизацію в Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Для пошуку відповіді на питання щодо визначення підстав та критеріїв обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану залучимо для наукового аналізу припис статті 1 вищезгаданого Закону, що містить легальну дефініцію поняття воєнний стан.

Відповідно до цієї статті воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози

небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Аналіз змісту вищенаведеного судження про воєнний стан свідчить про те, що фактичними підставами для його введення в Україні або в окремих її місцевостях є 1) збройна агресія; 2) загроза нападу; 3) небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Що ж до фактичних підстав обмеження конституційних прав і свобод людини, то вони обумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Крім фактичних підстав необхідно розрізняти і юридичні підстави. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить припису, який би давав відповідь на питання щодо юридичних підстав для обмеження конституційних прав і свобод людини. Водночас, ст. 2 закріплює положення, відповідно до якого правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України [2]. Уважаємо, що саме ці правові акти як волевиявлення суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України, і є юридичними підставами для обмеження конституційних прав і свобод людини. Проте не лише вони.

Так зокрема, відповідно до п. 2 статті 12-1 Закону Кабінет Міністрів України в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях розробляє та вводить в дію План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася [2].

Реалізують цей план у життя військове командування та військові адміністрації. Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування, в межах повноважень, визначених цим Законом та Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, затвердженим Верховною Радою України, видає обов'язкові до виконання накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану [2].

Юридичною підставою обмеження конституційних прав людини слугують і акти волевиявлення тимчасових державних органів – військових адміністрацій, які можуть утворюватися на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та

здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян (ч. 1 ст. 4 Закону) [2].

Отже, чинне конституційне законодавство не дає чіткої відповіді на питання щодо визначення підстав обмеження конституційних прав і свобод людини. Вважаємо за необхідне розмежувати два їх різновиди:

1) фактичні, що не тотожні фактичним підставам для введення правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, та які обумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

2) юридичні, що являють собою акти волевиявлення уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України або окремі її місцевості, де діє правовий режим воєнного стану (зокрема, Конституція України; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України; План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася; накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану; правозастосовні акти судових та правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб).

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Самотуга А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ Й ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Основний Закон України визначає однією із засад конституційного ладу держави те, що Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій [1].

Також конституція України і профільний Закон України «Про політичні партії» визначають певні гарантії, запобіжні заходи, завдяки яким унеможлиблюється деструктивний вплив деяких політичних партій на основи конституційного ладу та національної безпеки держави. Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення; 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки.

З початком повномасштабної війни росії проти України цей перелік було доповнено законодавцем відповідними положеннями, а саме:

9¹) пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну;

10) виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації та/або республіки білорусь проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України;

11) глорифікацію, виправдання дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України, представників збройних формувань рф, незаконних збройних формувань, банд, найманців, створених та/або підпорядкованих, та/або керованих, та/або фінансованих рф, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та інші структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як "повстанці", "ополченці", "ввічливі люди" тощо" [2].

19 березня 2022 Президент України увів у дію рішення РНБО України, яким призупинено на період дії воєнного стану будь-яку діяльність в Україні політичних партій "Опозиційна платформа – за життя", "Партія Шарія", "Держава", "Ліва Опозиція", "Прогресивна соціалістична партія України", "Союз лівих сил", "Соціалістична партія України", "Соціалісти", "Опозиційний блок", "Наші" та "Блок Володимира Сальдо" [3].

На сьогодні судом заборонено діяльність 12-и політичних партій. Жодна з них поки що рішення суду не оскаржила. Але це вже, на жаль, постфактум, з огляду на нинішню війну.

Гостроту порушеного питання у світлі національної безпеки варто проілюструвати на прикладі АРК, яка з 1991 р. – проголошення незалежності України фактично кишла проросійськими громадськими організаціями. Адже росія розглядала Крим як свого роду полігон для економічного, ідеологічного та політичного поглинання України.

Чому ж був втрачений Крим Україною у 2014 р.?

Однією з причин називаю те, що деякі із проросійських партій користувалися там широкою підтримкою місцевих мешканців, інші, навпаки, були малочисельними, але основне завдання їх, наприклад просування пропаганди через афілійовані ЗМІ та поширення друкованої продукції.

Журналіст Українського тижня, кримчанин, доцент Києво-Могилянської академії І. Лосєв опублікував у газеті «Дзеркало тижня» разючі факти про севастопольську періодику: «На 378 тис. жителів Севастополя видається десять патологічно агресивних антиукраїнських газет: «Русский

Севастополь», «Российская община Севастополя», «Русский выбор», «Русский блок», «Севастопольская правда», «Колесо», «Последний бастион», «Территория М», «Черноморец», «Русичи». Що об'єднує ці газети? Як правило, вони дуже добрі в поліграфічному виконанні, достатньою мірою дорогі. Але частина їх накладу поширюється безплатно, по суті справи, це вже агітаційно-пропагандистський матеріал типу листівок. І справді, ходяки поширюють ці газети в держустановах, роздають у районних адміністраціях. Кожна газета має наклад у середньому п'ять тисяч примірників, відповідно разом п'ятдесят тисяч... Це тільки севастопольська преса, в Криму є ще купа аналогічних газет типу «Русский Крым», «Крымская правда», «Крымское время». Всі севастопольські газети друкуються в типографії Чорноморського флоту Російської Федерації. Причому цілком незрозуміло, чи платять за це гроші, чи це спонсорська допомога всій цій публіці від Росії».

Задовго до березневих виборів 2006 р. ці газети розгорнули колосальну пропагандистську кампанію, спрямовану на те, щоб до органів влади потрапили тільки проросійські налаштовані сили. Наприклад, газета «Российская община Севастополя» (2005, № 9) вийшла з такою передовицею: «6 июня российская община Севастополя по традиции отметила День русской культуры. У памятника великому российскому поэту А. С. Пушкину собрались те севастопольцы, которые считают Россию не соседним государством, а своей Родиной. Да, сейчас мы разделены границей, но верим, что пройдет время, и разделенный русский народ снова воссоединится в единой великой державе». А газета «Русский Севастополь» у лютому 2006 р. опублікувала статтю Є. Морозова «Аннексированный Крым», в якій усі історичні факти стояли догори дригом: «С июня 1992 года в Севастополе началась ползучая украинская экспансия при полном попустительстве российских правящих кругов. Установление Украиной своего правления над Крымом и Севастополем является откровенной аннексией. Россия в связи с волеизъявлением Крыма обязана осуществить восстановление своего суверенитета на данных территориях».

Чи можна було притягнути до кримінальної відповідальності людей, які дозволяли собі поширювати на території суверенної України такі висловлювання і заяви? Зацікавившись діяльністю згадуваної вище громадської організації «Севастополь – Крым – Россия», журналіст Мустафа Найєм запитав у голови СБУ Валентина Наливайченка: що воно таке? Той відповів: організація налічує 12 зареєстрованих членів, а піарять її всі ЗМІ за гроші від будівельних об'єктів Чорноморського флоту РФ. Коли діяльність члена цієї організації і лідера російської громади Євпаторії 68-річного Семена Ключева цілком вклалася в рамки 110-ї статті Кримінального кодексу (посягання на територіальну цілісність України), його притягнули до судової відповідальності. Судова тяганина закінчилася в грудні 2009 р. вироком Апеляційного суду АРК: чотири роки позбавлення волі з випробувальним терміном два роки. Виступаючи перед журналістами після оголошення

виroku, Ключев заявив: «Українська влада знищує у Криму російську мову, російську культуру російський народ. Дивитися на це далі, не чинячи спротиву, неможливо». Його адвокат повідомив, що рішення суду буде оскаржене у Верховному Суді України, а за необхідності - у Європейському суді. Правила демократії, вироблені в цивілізованих країнах, оберталися свавіллям у викривленій пострадянській дійсності [4, с. 389].

Більше того, такі демократичні засоби здійснення державної влади, як діяльність політичних партій, інколи можуть поставити під загрозу і демократію, і саму державність України, так само як псевдо-референдуми та псевдо-вибори на окупованих територіях.

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про політичні партії : Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 23, ст.118.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій": Указ Президента України від 19.03.2022. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html>.
4. Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол. Вид. 2-е. Київ : ТОВ Видавництво «КЛЮ», 2019. 496 с.

Смірнова І. О.

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ І ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НАЙВАЖЛИВІШІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЦІННОСТІ

Права і свободи людини – це найвища суспільна цінність. Їх має кожна людина у світі, незалежно від її національності, професії, кольору шкіри, віросповідання, гендеру чи орієнтації. Такі принципи закріплено у Загальній декларації прав людини [2].

В основі всіх прав людини лежать дві цінності: гідність, рівність.

Перш за все право на повагу людської гідності передбачене у Загальній декларації прав людини: «Усі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні вчиняти по відношенню один до одного у дусі братства» (ст.1);

- «Ніхто не повинен піддаватися катуванням, чи жорстоким, нелюдським або принижуючим його гідність, поведженням та покаранням» (ст. 5) [2].

Міжнародні угоди, регіональні та національних конституції та закони розвинули Декларацію і уточнили її зміст, одна з яких – Міжнародний пакт

про громадянські і політичні права:

«Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам» (ст. 7);

«Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і повагу до гідності, властивій людській особі» (ст. 10, ч.1).

Окрім загально визначених міжнародних правових актів існують спеціальні міжнародні договори, одним з яких є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, яка детально описує право на повагу людської гідності, заборону вчинення протиправних дій, що принижують людську гідність, тлумачить поняття, які пов'язані з протиправними діями, зокрема поняття «Катування». Опирається на ст. 5 Загальної декларації з прав людини, ст.7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» (ст. 3).

Через багаторічну практику суд дійшов висновків, що держави повинні змінити своє законодавство з метою забезпечення законодавчої гарантії заборони катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження або покарання в місцях позбавлення волі – відповідно до стандартів, проголошених Європейським судом. Це перша зі статей, за якою Європейський суд з прав людини розглянув заяви проти України.

Відповідно до статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантується право на людську гідність, а саме: «жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання».

Наслідком і метою статті 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод стає підвищення поваги людини до самої себе і захищеність від неналежного поводження або покарання навіть у місцях позбавлення волі та під арештом. Тим самим підвищуючи право на повагу людської гідності [2].

Права людини є невід'ємними. Але деякі свободи можуть бути призупиненими. Наприклад, коли правопорушник скоїв злочин його можуть позбавити волі.

Сьогодні національне законодавство надає людині всі можливі для захисту своїх прав і свобод у суді. Так, відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Розширення сфери правового втручання і процедури усунення наслідків порушення прав і свобод людини і громадянина можна назвати критерієм демократизації суспільства, підтвердження в ньому значимості загальнолюдських ідеалів, підпорядкування здоровому глузду і моральним цінностям [1].

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254\](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : монографія. Київ. 2013. 368 с.

Гавриленко О. І.
*аспірантка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили переосмислити український політикум умови дотримання конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення прав людини під час дії окремих правових режимів у юридичній літературі присвячена певна увага науковців, зокрема С. Алексєєвим, В. Белєвцевим, С. Пчелінцевим та іншими. Зазвичай об'єктом наукових досліджень виступали правові режими окремих галузей права, об'єкти таких правових режимів, зміна форм і методів державного управління в умовах дії правових режимів. Водночас аспекту дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану приділялася недостатня увага.

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а саме: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і

проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту.

Визначально, що Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану.

Зокрема, не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство; не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність; не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування; не можуть бути обмеженими право на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї; неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження; не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [1].

Гідність людини, беззаперечно, є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

Абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини, – «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях [2].

Застосування катувань і жорстоке поводження повністю нівелюють принцип людської гідності. Тому їх використання є абсолютною забороною на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли мова йде про війну.

Обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і

гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України.

Таким чином, основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

1. egalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voynenogo-stanu/.

2. <https://www.prostir.ua/?news=dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-ta-svobod-v-umovah-vojennoho-stanu>.

Адамович Н. О.

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ГАРАНТОВАНИХ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

На початку 2022 року українське суспільство стикнулося з новими реаліями, що неабияк змінили як спосіб життя суспільства, так і умови виживання. Воєнний стан на території України, обстановка що склалася, вимагали у якнайкоротший час адаптуватися громадянам до середовища, у якому пріоритетним напрямком стало збереження власного життя.

Окрім того, в процесі запровадження правового режиму воєнного стану національна правова система потребувала швидкого реформування в частині її нормативної складової, аби мати змогу регулювати нові суспільні відносини, що виникли в умовах війни.

Через те, що правовий режим воєнного стану діє вже більше 3 місяців, в системі правового регулювання суспільних відносин залишаються

невирішеними багато питань. Це зумовлено як браком часу для їх вирішення, так і недостатньо дієвими методами для впровадження необхідних реформ. Нестабільна оперативна обстановка, паніка серед населення, економічні проблеми також уповільнюють процес нормалізації ситуації.

Актуальність окресленої проблеми пов'язана із забезпеченням прав людини та її основоположних свобод, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами. в період дії правового режиму воєнного стану.

Буквально із першого дня його запровадження населення опинилося в нових умовах і стикнулося з низкою обмежень, заборон, посиленням контролем із боку правоохоронних органів та всебічним моніторингом.

Принагідно відзначити, що запровадження правового режиму воєнного є певними тимчасовим заходом із установаження обмежень прав і свобод людини, які гарантовані Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

До таких обмежень відносять посилений державний контроль за пересуванням громадян територією України, перевірки та огляди, перевірки мобільних телефонів на наявність файлів, що можуть нести загрозу суверенітету та територіальній цілісності України, життю та здоров'ю військовослужбовців, правоохоронців та мирних мешканців. Зазначені обмежувальні заходи доволі часто призводять до конфліктних ситуацій із правоохоронцями.

Конфліктні ситуації за участі громадян і правоохоронців стали предметом дослідження багатьох вітчизняних правників, зокрема, таких як М. М. Лобко, В. М. Семененко, Р.І. Мельник, Т.П. Чубко й ін.

Для того, щоб розібратися у цьому питанні, перш за все необхідно проаналізувати національне законодавство на предмет наявності в ньому нормативних актів, що регулюють суспільні відносини під час воєнного стану.

Залишаються невирішеними питання щодо забезпечення конституційних прав мешканців окупованих територій, де національне законодавство України де-факто втратило свою чинність. Як відомо, на окупованих територіях правоохоронні органи із зрозумілих причин не можуть виконувати свої конституційні обов'язки, що свідчить про відсутність суб'єкта правоохорони. Також є проблеми із документування протиправних дій злочинців, передусім тих, хто вчиняє військові злочини проти миру та людяності.

Питання розслідування злочинів, що пов'язані з порушенням правил ведення війни також залишаються невирішеними. Оскільки через зрозумілі причини відсутня комунікація сторін війни, то неможливо організувати своєчасне повне всеосяжне та справедливе досудове розслідування.

Для того щоб ефективно забезпечувати конституційні права і свободи людини в період воєнного стану, на мою думку, держава, незважаючи на обставинку, що склалася через брак часу та людських ресурсів, повинна

своєчасно інформувати та роз'яснювати населенню умови запровадження воєнного стану, проводити роз'яснювальні заходи щодо запобігання злочинам, які посягають на суверенітет та територіальну цілісність України, права і свободи людини.

Дискримінаційність спеціального (особливого) правового режиму воєнного стану, перш за все, виявляється в обмеженні прав і свобод людини, тобто визначенні законодавством меж здійснення людиною своїх прав і свобод, що виражаються у встановленні певних заборон, які носять виключно тимчасовий характер і застосовуються з метою усунення тих обставин, що спричинили введення особливого режиму [3, с. 8].

З огляду на це, регламентований Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII особливий правовий режим не є дискримінаційним, оскільки носить не обмежувальний, а забезпечувальний характер.

Оскільки на окупованих територіях неможливо у повному обсязі забезпечити реалізацію конституційних гарантій, та розвиток правових відносин, територіальні громади відповідних населених пунктів повинні брати на себе частину делегованих владних повноважень, необхідних для підтримання порядку та охорони прав людини.

Правильна організація населення може запобігти провокаціям, паніці населення, глобальним катастрофам, що негативно позначаються на стані забезпечення прав людини. Слід пам'ятати що і сама масова людська паніка провокує порушення конституційних гарантій, а отже, запобігання їй або ж її послаблення є основою забезпечення безпеки населення.

Відомий вітчизняний науковець Р.І. Мельник з приводу питання, що розглядається, зауважив таке: "Оскільки сутність будь-якого правового режиму не можна розглядати поза межами суспільних та державних інтересів, обумовлених такими базовими поняттями, як громадська та державна безпека, запровадження спеціальних правових режимів дискримінаційного характеру, які легалізують обмеження прав та свобод людини, варто розглядати в контексті «меншого зла», заподіяння якого свідомо санкціонується суспільством. Водночас, жоден суспільний інтерес не може виправдати обмеження таких природних прав людини, як життя та свобода, адже їх непорушність є запорукою існування правової держави [4, с. 132].

Його позиція є свідченням того, що під час воєнного стану для відновлення пошкоджених суспільних відносин суспільство змушене йти на певні поступки, що зачіпають інтереси населення, але в подальшому приведуть до нормалізації життя в цілому.

Отже, станом на сьогоднішній день Україна перебуває в умовах війни, нехай і неоголошеної. Суспільно-політичну ситуацію можна оцінити як складну, проте не критичну, адже більшість суспільних процесів вдалося відновити та адаптувати до воєнного стану. Незважаючи на обмеження,

пов'язані із запровадженням правового режиму воєнного стану, забезпечення прав людини та її основоположних свобод, гарантованих Конституцією України, залишається пріоритетним завданням для різних інститутів державної влади.

1. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" Режим оступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>

2. Конституція України Режим оступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Деякі аспекти правового режиму воєнного стану в Україні: порядок введення та припинення дії / М. М. Лобко, В. М. Семененко, А. Й. Фучко // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. - 2019. - № 2. - С. 6-13. - Режим оступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvds_2019_2_3

4. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму / Р. І. Мельник, Т. П. Чубко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2016. - Вип. 1. - С. 125-134. - Режим оступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_1_15

Андрусяк Л. В.

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПЕЦИФІЧНІ РИСИ

Конституції сучасних держав передбачають, як правило, два режими здійснення державної влади – ординарний (звичайний) та екстраординарний (особливий правовий, надзвичайний). Особливий правовий режим здійснення державної влади передбачено для ситуацій, за яких нормальне функціонування державних інститутів стає неможливим і необхідно відновити конституційний правопорядок на всій території держави або в

окремих територіальних утвореннях [2].

Підставою для запровадження надзвичайного режиму є внутрішня чи зовнішня загроза конституційному устрою держави, а можливо, і існування самої держави. Зовнішньою загрозою може бути агресія чи загроза агресії, внутрішньої – масові заворушення, стихійні лиха, епідемії.

Невід'ємним елементом режиму воєнного стану (і будь-якого надзвичайного режиму) є обмеження прав і свобод людини та громадянина. Конституція закріплює принципи встановлення обмежень права і свободи особи в умовах особливих режимів тільки стосовно до умов надзвичайного стану.

На громадян, організації та їх посадових осіб можуть покладатися додаткові обов'язки». Обмеження прав і свобод людини, що діють за умов воєнного стану, характеризуються такими специфічними ознаками:

1) вони вводяться задля досягнення певних цілей – забезпечення оборони країни та безпеки держави, створення умов для відбиття або запобігання агресії проти України;

2) є додатковими щодо до вже чинних обмежень (базових), встановлених законами.

Таким чином, додаткові обмеження прав і свобод людини є необхідним елементом правового режиму воєнного стану. Ці обмеження охоплюють досить широкий коло конституційних права і свободи індивіда.

Обмеження прав і свобод людини та громадянина, що застосовуються в умовах воєнного стану, дозволяють розширити повноваження державних органів, і в цьому сенсі вони є одним із інструментів, що дозволяють відбити агресію та відновити конституційний правопорядок [1].

Обмеження, що застосовуються в умовах воєнного стану, не мають довільного характеру. Конституція, конституційний закон «Про воєнний стан» 2002 досить докладно регламентують можливість застосування цих обмежень. Жорстка регламентація обмежень є свідченням того, що у демократичній правовій державі (ст. 1 Конституції) навіть режим воєнного стану не скасовує поваги, дотримання та захисту прав людини [2].

Уважаємо за доцільне в Конституції визнати встановлення трудової повинності в умовах воєнного стану як примусової праці, а дію принципу свободи праці в таких умовах – обмеженою, при цьому зазначити, що такий примус і вказане обмеження є виправданими самим фактом воєнного стану: особи обмежуються у праві на працю та в праві не працювати взагалі лише тому, що від їхньої праці залежить обороноздатність держави.

Такий підхід дав би змогу певною мірою запобігти веденню агресивної політики держави щодо вказаного принципу в означених умовах. Також зауважимо на тому, що необхідне чітке законодавче визначення конкретних вимог, які є достатніми умовами для запровадження трудової повинності, замість наявної нині суб'єктивної оцінки уповноважених суб'єктів щодо прийняття відповідного рішення.

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України 02.02.2016 // Вісн. КСУ. 2016. № 2–3. С. 183.

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н.К. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27.01.2016 // Вісн. КСУ. 2016. № 2–3. С. 103.

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України від 23.06.2015 // Офіц. вісн. України. 2015. № 53. Ст. 1725.

Богдан К. В.

Слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНІ ЗАСОБИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДІЮ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відомо, що надзвичайний стан, як зазначається в ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози

небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.[1].

Правове регулювання суспільних відносин в умовах дії правового режиму режиму воєнного стану як в сучасній Україні, так і в інших державах сучасного світу має однакові цілі і ґрунтується на загальних принципах. Наявні відмінності, як правило, пов'язані з різним ступенем обмежень прав громадян, тривалості його здійснення, механізму його запровадження та підтримки.

Аналіз функціонування правового режиму воєнного стану показує, що поряд із масою фактичних обставин, що виникають у зв'язку з його дією, та потребують оперативного вирішення, гострою проблемою правозастосування буде необхідність тлумачення норм права відповідного законодавства.

Правові норми, спрямовані на регулювання подібних суспільних відносин, сформульовані як певні правила поведінки, що містять значну кількість оціночних категорій та понять, що характеризуються високим ступенем узагальненості, у яких гіпотеза норми права не охоплює всі можливі суспільні відносини, що виникають при здійсненні такого правового режиму.

Також, в умовах воєнного стану, як наслідок, багато громадян з названих вище причин вже просто не можуть дозволити собі ні тривалі платні медичні послуги, ні державну безкоштовну медицину, а по відношенню до роботи закладів охорони здоров'я постійно зростає кількість скарг і нарікань з боку громадян щодо питання доступності і якості цих медичних послуг.

При цьому громадянин платить не за своє здоров'я, а за медичні платні послуги. Звісно ж, що саме життя і здоров'я громадянина безцінні. Тому ціна, яку готовий заплатити пацієнт, і справжня вартість медичних послуг, що надаються йому, не мають один до одного жодного відношення, оскільки за своє життя і здоров'я людина готова заплатити все, що має.

Можна передбачити застосування правових звичаїв під час регулювання відносин, пов'язаних з залученням громадян до боротьби з пожежами, будівництвом оборонних та захисних споруд, похованням загиблих та померлих, розміщенням евакуйованих громадян у приміщеннях, у тому числі житлових, розміщенням військово-санітарних установ, військовополонених, реєстрацій шлюбу, обмеження продажу спиртних напоїв та інших відносин [3].

Відповідно до законодавства про мобілізацію передбачено використання деяких правових звичаїв: надання будівель, споруд, транспортних засобів та іншого майна для потреб оборони, залучення громадян до виконання робіт з метою забезпечення оборони країни, покладання військово-транспортного обов'язку на порти, пристані,

аеропорти, нафтобази, автозаправні станції, ремонтні організації, а також громадян – власників транспортних засобів [4]. Це фактичне закріплення правових звичаїв у чинному законодавстві, яке не визначає їх нормативний зміст, а фактично відсилає до чинних правових звичаїв під час війни та збройних конфліктів.

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 4. Ст. 19.
3. Поживілова О. В. Науковий супровід реформування системи охорони здоров'я України: стан і тенденції розвитку : монографія / О. В. Поживілова. Київ : 2012. 271 с.
4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. №1550-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2000. №23. Ст. 176.

Бондаренко О. С.

слухач магістратури 2 курсу

навчальної групи М-ДР-121

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТОВАНІ МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права та свободи людини виступають найвищим соціальним благом, яке гарантується, охороняється та забезпечується нашою державою. Вони захищаються Конституцією України, що безпосередньо свідчить про те, що в українському суспільстві людині приділяється особлива увага. Питання забезпечення прав і свобод людини на сьогодні визначається вагомим та актуальним особливо через вторгнення окупаційних військ на територію нашої незалежної держави. Також зауважимо, що Конституція України, як основний нормативно-правовий акт, що гарантує забезпечення та захист прав

і свобод громадянина й людини, містить виключний перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану і до цього переліку відносяться права на повагу до честі і гідності людини.

Зауважимо, що відповідно до змісту статті 3 Конституції України – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а їх утвердження та забезпечення є головним обов'язком держави. Також, у статті 28 Конституції України закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. Беручи до уваги вказані статті Основного Закону України, слід зазначити, що гідність людини є однією з найважливіших цінностей, яка є у неї і порушення цього права є неприпустимим за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

У свою чергу, стаття 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в своїх положеннях закріплює, що введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорсткого чи принижуючого людську гідність поводження чи покарання [2].

Право людини на гідність безпосередньо закріплюється у різних національних нормативно-правових та міжнародно-правових актах, а також певним чином відображається у практиці Європейського Суду з прав людини. Так, абсолютна заборона катування постійно підкреслюється в практиці Європейського Суду з прав людини та відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства, а обов'язок держави полягає у повазі та захисті даного права за будь-яких умов. Застосування катувань і жорстоке поводження з людиною повністю нівелюють принцип людської гідності й саме тому їх використання визначається абсолютною забороною, навіть коли мова йде про війну.

Зазначимо, що поняття «людська гідність» використовується у багатьох міжнародних документах, наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, в якому у змісті статті 7 встановлено, що нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поводженню або покаранню, а у статті 10 зазначається, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження та повагу до гідності, властивої людській особі [3]. Також, значну увагу даному праву людини приділено у статті 5 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [4] та у змісті статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Слід також пам'ятати, що Україна входить до числа тих країн, що ратифікували дані міжнародно-правові акти, а також визнає щодо себе юрисдикцію Європейського Суду з прав людини і зобов'язання виконувати його рішення.

Доцільним є також зазначити, що на міжнародному рівні визнано, що:

по-перше, усі права людини випливають із властивої людській природі гідності; по-друге, що людина може здійснювати соціальні, економічні та культурні права та право на соціальне забезпечення для підтримання гідності людини та вільного її розвитку; по-третє, що освіта повинна спрямовуватися також і на усвідомлення гідності людини; по-четверте, що право на гуманне поводження і повагу до людської гідності мають усі особи, які позбавлені волі [6, с. 566].

На жаль, хоч Російська Федерація і ратифікувала всі вищезазначені міжнародно-правові акти, однак вона не дотримується їх змісту та грубо порушує встановлені в них норми, зокрема ті, що стосуються права особи на гідність. Так, територія України зазнає ракетних обстрілів, снаряди влучають у школи, лікарні, церкви, застосовуються касетні боєприпаси, що належать до заборонених видів зброї відповідно до положень Женевської конвенції, здійснюється катування цивільного населення. У свою чергу, відповідні дії країни-агресора засудила Генеральна асамблея ООН, адже Росія порушує основні принципи права війни, а також головні правила міжнародного гуманітарного права.

Отже, можна зробити висновок, що право людини на гідність гарантується не тільки національними нормативно-правовими актами, а також і міжнародно-правовими актами, які були ратифіковані Україною. Гідність людини є однією з найважливіших цінностей, яка є у людини і порушення цього права є неприпустимим за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року №389VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/38919?msclkid=6a734fd2c26b11eca2fe813c09b6bd82#Text>

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 26 січня 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Цебенко С. Гідність людини і міжнародні стандарти. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 563-569 с.

Гоманюк А. А.

слухачка магістратури 2 курсу

навчальної групи М-ДР-121

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів

національної поліції Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність, а також безпека, визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. Разом із тим, всі права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. В свою чергу держава відповідає перед людиною, при чому не тільки громадянином за свою діяльність. Тобто в статті 3 Конституції України встановлено, що забезпечення цих прав і свобод є центральним обов'язком, який має виконувати держава (стаття 3 КУ) [1].

Загальновідомо, що на ряду з Конституцією України, права, свободи та законні інтереси регламентують ряд міжнародних нормативно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція із захисту прав і основоположних свобод людини та інші.

Але не завжди все залежить від держави. Іноді зовнішні фактори настільки сильні, що державі не вдається забезпечити права своїх громадян та мешканців. І хоча права людей порушуються не нашою державою, все рівно Україна подекуди позбавляється можливості виконувати свій головний обов'язок. Мається на увазі те, що 24 лютого 2022 року Російською Федерацією була розпочата з їх слів «спеціальна операція», а фактично війна проти нашої держави, після чого російською армією у складі військових злочинців було здійснено повномасштабне військове вторгнення на суверенну територію незалежної України, чим розпочато російсько-українську війну. Невідкладно Президентом України Володимиром Зеленським був оголошений воєнний стан та підписаний відповідний Указ [2].

За декілька місяців війни було вбито та поранено тисячі українських як захисників, так і звичайних цивільних осіб. Тобто зафіксовано вже безліч фактів порушення конституційних прав, свобод та законних інтересів громадян України.

Проте слід зазначити, що в період війни, відповідно до норм чинного законодавства України, громадяни можуть бути тимчасово обмежені або зовсім позбавлені деяких прав. Саме тому необхідно більш детально розглянути ті випадки, коли втручання у конституційні права осіб можна вважати законним.

Так, статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Продовжуючи статтю законодавець стверджує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції нашої держави. Фактично обмеження не розповсюджуються на права та свободи «загальної» категорії, тобто такі права, як право на життя, рівність перед законом, право на громадянство, право на повагу до його гідності тощо.

Проте російські військові, які продовжують вчиняти військові злочини на території нашої держави не рахуються ні з якими законами. Для них законодавство України, разом із міжнародним законодавством, не має жодного значення, тому і фіксується так багато випадків порушення основоположних прав українців.

Для того, щоби аналізувати питання порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану слід звернутися до тих випадків, коли таке обмеження допустиме, а також розглянути порядок і підстави таких обмежень.

Так, центральним законодавчим актом, що регулює обмеження прав людей в умовах війни є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», яким встановлено ряд положень, пов'язаних із даною тематикою. Слід зазначити, що рішення щодо обмеження прав і свобод населення приймається військовим командуванням на ряду з іншими органами влади.

При аналізі чинного законодавства необхідно виділити перелік тих прав, які в принципі можуть бути обмежені в період воєнного стану, серед них: право на недоторканність житла (ст. 30 КУ), право на таємницю кореспонденції (ст. 31 КУ), право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32 КУ), право на свободу пересування (ст. 33 КУ), право на свободу думки (ст. 34 КУ), виборче/виборне право (ст. 38 КУ), право на мирні зібрання (ст. 39 КУ), право на власність (ст. 41 КУ), право на підприємницьку діяльність (ст. 42 КУ), право на працю (ст. 43 КУ), право на страйк (ст. 44 КУ), право на освіту (ст. 53 КУ) [1].

Слід погодитись із думкою правників, які стверджують, що найбільшого втручання і обмеження зазнають наступні права [3].

Свобода пересування обмежується шляхом встановлення: по-перше - комендантської години; а по-друге - встановленням заборони певним особам покидати визначене місце, в тому числі країну чи заборона перебувати на певній території (наприклад, охоронюваний об'єкт).

Право на власність може обмежуватися шляхом примусового відчуження майна. Але особливістю такого відчуження є наступна компенсація відчуженого майна, що фіксується окремим актом.

Також цікавим аспектом є можливість з боку військового командування, а також просто органів державної влади, запроваджувати трудову повинність для громадян, щоб залучати їх до суспільно-корисної роботи.

Таким чином, з огляду на вищезазначену інформацію слід зазначити, що втручання у визначені чинним законодавством права в умовах воєнного стану є дійсно необхідними інструментами для забезпечення порядку в державі, недопущення дестабілізації всередині країни, а також для того, аби мати можливість якісно забезпечувати інші права, якими користуються люди та громадяни на території України.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. 254к/96-ВР, ред. від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022 ред. від 22.04.2022, підст. 259/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

3. Паламарчук В. В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє.. 2021. URL: [//library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/palamarchuk/pdf](https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/palamarchuk/pdf).

Григор'єва Н. В.

слухачка магістратури 2 курсу

навчальної групи М-ДР-121

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСОБИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право особи на свободу й особисту недоторканність визначається одним із найважливіших соціальних благ. На перше місце виходить людина, її здоров'я та життя, честь і гідність, а також недоторканність, що визнається в Україні найвищою соціальною цінністю і це передбачає Основний Закон нашої держави. Зазначимо, що дана найвища цінність зазначається не тільки в нормативно-правових актах нашої країни, а також в міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і являє собою частину національного законодавства України. Також, на сьогодні, доцільним є звернути увагу на зміст статті 64 Конституції України, яка передбачає вичерпний перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема це стосується права людини на свободу та особисту недоторканність [1].

В юридичній літературі право особи на свободу та особисту недоторканність являє собою діалектичну єдність таких елементів: 1) по-перше, само по собі виражається у можливості особи бути захищеною від будь-яких незаконних обмежень її індивідуальної свободи, фізичної та психічної недоторканності; 2) по-друге, певна можливість безперешкодно користуватися свободою від неправомірних посягань на дане право; 3) по-третє, законодавчо визначена можливість вимагати від інших осіб не порушувати її свободу та недоторканність; 4) по-четверте, до унікального змісту даного права включається можливість користуватися правом державного захисту в разі виникнення посягань на останнє, що прямо забезпечується діяльністю правоохоронних та судових органів держави [2, с. 100].

Особливе значення у забезпеченні права на свободу та особисту недоторканність мають міжнародно-правові акти і відповідна практика Європейського Суду з прав людини, що стосуються саме регулювання даного питання. У свою чергу, в статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод чітко визначено, що кожна особа володіє правом на свободу та особисту недоторканність. Нікого не дозволяється позбавити свободи, окрім випадків, які передбачаються даною статтею [3]. Виходячи з цього, треба пам'ятати, що особа має відповідні права, які передбачені законодавством України, тож особи, уповноважені на дії, які пов'язані із обмеженням особи її права на свободу, повинні діяти виключно відповідно до закону.

В умовах сучасності, через вторгнення Російської Федерації на територію нашої незалежної держави, Президентом України було прийнято рішення про введення воєнного стану на всю територію України. Так, у зв'язку із цим, Верховною Радою України були прийняті зміни та доповнення до чинних нормативно-правових актів України, зокрема в Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 року №2201-IX [4]. Зміст даного Закону доповнює статтю 615 Кримінального процесуального кодексу України нормами, які збільшують можливий строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану до двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання [5]. Зазначена норма прямо суперечить змісту статті 29 Конституції України, яка визначає, що у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Також, дана стаття визначає, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [1]. Задля вирішення зазначених вище суперечностей між нормами даних нормативно-правових актів доцільним було б внести певні зміни і в Конституцію України, які б законодавчо закріплювали збільшення строку обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність саме в умовах воєнного стану.

Отже, можна зробити висновок, що право особи на свободу та особисту недоторканність визначається соціальною цінністю їх в нашій державі й не може обмежуватися, крім випадків, які передбачаються законом, навіть в умовах воєнного стану. Таким чином, зміни, які відбулися в чинному законодавстві України під час дії воєнного стану несуть в своєму змісті певні неточності та колізії, які стосуються забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність і виступають актуальними питаннями сьогодення.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Грובהва В.П. Щодо визначення змісту категорії «особиста недоторканність». Форум права, 2009. 97–101 с.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 року №2201-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>

5. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Дишкант О. Р.

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВВЕДЕННЯ В ДІЮ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституції сучасних держав передбачають, як правило, два режими здійснення державної влади – ординарний (звичайний) та екстраординарний (особливий правовий, надзвичайний). Особливий правовий режим здійснення державної влади передбачений для ситуацій, за яких нормальне функціонування державних інституцій стає неможливим та необхідно відновити конституційний правопорядок на всій території держави або в окремих територіальних утвореннях. Підставою запровадження надзвичайного режиму є внутрішня чи зовнішня загроза конституційному ладу держави, а можливо, й існування самої держави. Зовнішньою загрозою може бути агресія чи загроза агресії, внутрішньої – масові заворушення, стихійні лиха, епідемії. Основною метою введення надзвичайного режиму є

якнайшвидше відновлення нормального (звичайного, ординарного) правопорядку. Введення будь-якого різновиду надзвичайного режиму означає, передусім, перехід до надзвичайних методів управління державою, концентрацію владних повноважень у руках виконавчої, встановлення додаткових обмежень права і свободи особистості [1].

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України стала однією з головних подій новітньої історії нашої країни. Ця подія проголосила і гарантувала якісно новий статус особи, суспільства і держави, втіливши в Основному Законі національну ідею української державності, визначила пріоритетні форми безпосередньої демократії, забезпечив принципово іншу систему державної влади та місцевого самоврядування, підвела підсумки розвитку українського суспільства і держави.

24 лютого 2022 року у результаті вторгнення Росії на територію суверенної України розпочата повномасштабна війна, яка є продовженням ескалації збройної агресії проти України, що розпочалася у 2014 році. Негайною реакцією на наведені злочинні дії стало введення в Україні воєнного стану як особливого правового режиму, що призводить у тому числі й до істотного обмеження прав людини.

Права людини – одне з найважливіших завоювань світової культури та цивілізації, бо вони втілюють у собі високі ідеали свободи та рівності, такі загальнолюдські моральні принципи, як справедливість, гуманність, милосердя. Ніхто не може позбавити людину її природних вроджених прав – на життя, на особисту недоторканність, вільний вибір своєї діяльності, свободу совісті, думок [2]

Д.А. Ніконів вважає, що «чистих» надзвичайних правових режимів існує лише два – надзвичайний та воєнний стан, тільки при введенні цих режимів відбувається істотна перебудова діяльності органів державної влади, і саме в умовах дії цих режимів найбільше обмежуються права та свободи громадян та організацій»/

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, з 24 лютого 2022 року тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, а саме: статті 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53.

Додаткові обмеження права і свободи особистості є необхідним елементом інституту воєнного стану. Ці обмеження охоплюють досить широке коло конституційних права і свободи індивіда. Обмеження прав і свободи людини і громадянина, застосовувані за умов воєнного стану, дозволяють розширити повноваження державних органів, й у цьому сенсі є одним із інструментів, які дозволяють відбити агресію і відновити конституційний правопорядок [3].

Отже, проблема визначення конституційного статусу громадян в умовах дії спеціалізованих правових режимів є вельми актуальною. Вона ілюструє ступінь

зацікавленості держави у сфері забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина в умовах найнебезпечніших і провокаційних ситуацій, що виникають на території держави.

1. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко : Монографія. К: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. 652 с.

2. Ковалів М. В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: мат. доп. учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 74–77.

3. Щербіна М. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

Жалніна К.Р.,

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк І.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 1 Конституції України – Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Для такої держави головним є конституційні обов'язки.

Згідно зі ст. 3 Конституції України – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Особливої актуальності цей обов'язок набуває в умовах воєнного стану. Підтвердженням цьому є масові злочини проти громадян України, вчинені представниками збройних формувань РФ, ЛДНР у Бучі, Ірпені, Маріуполі та в інших населених пунктах України.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями

держави, справою всього Українського народу.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Підставою для запровадження воєнного стану може стати як збройна агресія чи загроза нападу, так і небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Невід'ємним елементом правового режиму воєнного стану є обмеження прав і свобод людини та громадянина. Згідно зі ч. 2 ст. 64 Конституції України умовою для встановлення обмежень прав і свобод людини є воєнний стан, порядок запровадження якого передбачено Законом України від 12.05.2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [4].

На громадян, організації та їх посадових осіб можуть покладатися додаткові обов'язки». Обмеження права і свободи особистості, що діють за умов воєнного стану, характеризуються такими специфічними ознаками:

1) вони вводяться задля досягнення певних цілей – забезпечення оборони країни та безпеки держави, створення умов для відбиття або запобігання агресії проти України;

2) є додатковими щодо до вже чинних обмежень (базових), встановлених законами [1].

Таким чином, додаткові обмеження прав і свобод особистості є необхідним елементом правового режиму воєнного стану. Ці обмеження охоплюють досить широке коло конституційних прав і свобод особистості.

Обмеження прав і свобод людини та громадянина, що застосовуються в умовах воєнного стану, з одного боку, та розширення повноважень державних органів з іншого, є тими інструментами, які дозволяють відбити агресію та відновити конституційний правопорядок [1].

Обмеження, що застосовуються в умовах воєнного стану, не мають довільного характеру. Конституція України, Закон України «Про воєнний стан» досить докладно регламентують можливість застосування цих обмежень. Жорстка регламентація таких заходів є свідченням того, що у демократичній і правовій державі навіть режим воєнного стану не скасовує

поваги до прав людини, їх дотримання, а у разі порушення – захисту цих можливостей [2].

Отже, для ефективного вирішення проблеми дотримання прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях України, необхідно передусім надати чітку, неупереджену оцінку дієвості механізму забезпечення прав і свобод людини, а також обґрунтувати пропозиції щодо його вдосконалення з урахуванням актуальних викликів.

1. Лутковська В. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні. URL : http://www.ombudsman.gov.ua/files/dopovidi/dopovid_2016_final.pdf (дата звернення: 12.05.2022).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт, міжнародний документ від 16.12.1966 року № 995_043. Офіційний вісник України. 1973. № 2148. Ст. 1.

3. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ Укра.ни від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»:

Козирь В. І.,

курсант Навчально-наукового

інституту права та підготовки

фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олійник Ю. В.

викладач кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ПІД ЧАС ВІЙНИ

Основний Закон нашої держави закріплює, що Україна є правовою державою. При цьому, пріоритетність прав та свобод людини, визнання їх найвищими суспільними цінностями та належне їх забезпечення є невід'ємним принципом будь-якої правової держави. Зважаючи на це, принципово важливим є усвідомлення і розуміння необхідності забезпечення прав людини при будь-яких обставинах, особливо під час війни, коли рівень загрози правам та свободам людини є значно вищим, ніж у звичайний (мирний) час.

Незважаючи на те, що сучасне міжнародне право засуджує збройні конфлікти, війни та будь-яку агресію, їх наявність є об'єктивною реальністю сучасного етапу розвитку людства. На сьогодні ситуація в нашій державі є доволі складною: нині Україна зіткнулася з військовою агресією Російської Федерації, окупацією окремих територій держави, масовими руйнуваннями та чималими втратами військових та цивільного населення. Вказана обставина і породжує актуальність дослідження міжнародних механізмів захисту прав людини під час війни.

Універсальним міжнародним механізмом захисту прав людини (у тому числі і під час війни) вважаємо конвенційний механізм в системі ООН. Сутність його полягає у тому, що на підставі міжнародних договорів, які закріплюють міжнародні стандарти прав людини, утворюються спеціальні органи, які контролюють виконання положень таких договорів. При цьому, в умовах війни та збройних конфліктів особливо важливою є діяльність таких органів як Комітет з прав людини, Комітет з прав дитини, Комітет проти катувань, Комітет з насильницьких зникнень і т.ін. [1, с.106-107]. Механізм такого захисту полягає у тому, що кожна людина має право звернутися до комітетів з відповідного скаргую для захисту свого порушеного під час війни права. При цьому такий механізм є позасудовим.

Окремо звернемо також увагу на конвенційні судові механізми захисту прав людини в межах ООН. На сьогодні судовими органами, які здійснюють контроль за дотриманням прав людини, є: Міжнародний суд ООН, який уповноважений не лише вирішувати спори між державами, а й надавати юридичні консультативні висновки, та Міжнародний кримінальний суд, який створено для розгляду справ, пов'язаних з вчиненням найтяжчих злочинів під час війни: військові злочини, злочини проти людяності та геноцид [1, с. 106-107].

Не менш ефективними є також міжнародні регіональні механізми захисту прав людини. Особлива роль на європейському рівні відводиться Раді Європи, у межах якої діє Комісар Ради Європи з прав людини – незалежна посадова особа, мета діяльності якої сприяння повазі до прав людини та їх дотримання в країнах Ради Європи [2, с. 41-42].

Окрім того, саме у межах цієї міжнародної організації діє Європейський Суд з прав людини, судова практика якого має чи не найбільший вплив на юридичну практику в Україні. Результатом діяльності цього органу є ряд важливих правових позицій (сформованих у ході розгляду конкретних скарг) щодо правильного тлумачення та застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі за текстом - Конвенція), яка гарантує такі основоположні права як право на життя, право на свободу й особисту недоторканність і встановлює заборону катування та заборону рабства і примусової праці, що часто-густо порушуються саме в умовах ведення війни [2, с.41-42].

Більше того, зобов'язання щодо розгляду міждержавних справ, що пов'язані зі збройними конфліктами та військовими діями, Європейський

Суд з прав людини визначив як «erga omnes» («для всіх»), тобто ті, у забезпеченні яких зацікавлена кожна держава. Для прикладу, серед таких справ можемо назвати справи «Кіпр проти Туреччини» (щодо окупації північної частини Кіпру), «Грузія проти Росії» (щодо збройного конфлікту 2008 року), «Україна проти Росії» (щодо окупації військами Російської Федерації Криму та частини території Донецької і Луганської областей України у 2014 році) [3, с. 104-105].

Таким чином, механізм міжнародного захисту прав людини в умовах війни включає в себе, здебільшого, конвенційні механізми в межах універсальних та регіональних міжнародних організацій. Основними елементами такого захисту є: міжнародна угода (конвенція), яка закріплює перелік прав людини та їх гарантії; міжнародний орган, який уповноважений здійснювати контроль за виконанням конвенційних положень і процедурні особливості розгляду скарг щодо порушення прав людини (різняться залежно від того орган є судовим чи позасудовим).

1. Степаненко К.В. Конвенційний механізм міжнародного захисту прав людини в системі ООН. Альманах міжнародного права. Випуск 19. 2018. С. 105-113. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/2096>(дата звернення: 05.05.2022 року).

2. Тацька, Д.Є. Механізм Європейської системи захисту прав людини. Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (с. 40-43). 2017 рік. Острог, Україна. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/22april2017/13.pdf>(дата звернення: 05.05.2022 року).

3. Сенаторова Оксана Василівна. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с. (дата звернення: 05.05.2022 року).

Леженкін М.О.

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ НОРМ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету акцентувати увагу на проблемних питаннях, пов'язаних із реалізацією норм конституційного права в умовах воєнного стану.

Для досягнення визначеної дослідницької мети автор послугувався пізнавальними можливостями спеціально-юридичного методу пізнання, за допомогою якого було розкрито зміст приписів чинного законодавства, що склали предмет розгляду.

Принагідно відзначити, що ст. 64 Основного Закону Української держави визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Реалізація вищезгаданого конституційного припису актуалізує цілу низку проблемних питань як у доктрині конституційного права, так і в багатьох інших галузевих юридичних науках. Зауважимо, що розвиток багатьох видів регулятивних правовідносин передбачає необхідність існування в правовій державі дієвого механізму судового захисту прав особи.

Аналізуючи положення ст. 46 Конституції [4], можна констатувати, що кожній людині гарантується право на судовий захист, тим самим законодавець наголошує на важливості механізму судового захисту, закріплюючи цю можливість на конституційному рівні.

Аналогічна позиція відображена у Загальній декларації прав людини, згідно з якою «кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих конституцією чи законом» [2].

В умовах війни та введеного в дію правового режиму воєнного стану багато наших співвітчизників через об'єктивні причини не можуть дозволити собі ні тривалі платні медичні послуги, ні державну безкоштовну медицину, а по відношенню до роботи закладів охорони здоров'я постійно зростає кількість скарг і нарікань з боку громадян щодо питання доступності і якості цих медичних послуг.

Фактично у державних та муніципальних закладах охорони здоров'я українці все частіше чують про неможливість надання безоплатних медичних послуг. Безперечно, це такий стан справ розмиває, дискредитує, перетворює на декларацію конституційний припис, закріплений у ч. 3 ст. 49 Основного Закону Української держави.

При цьому громадянин платить не за своє здоров'я, а за медичні платні послуги. Звісно ж, що саме життя і здоров'я громадянина безцінні. Тому ціна, яку готовий заплатити пацієнт, і справжня вартість медичних послуг, що надаються йому, не мають одне до одного жодного відношення, оскільки за своє життя і здоров'я людина готова заплатити все, що має [3].

Проте чиновники, менеджери від медицини та й просто медичні працівники не бачать сенсу брати з нього менше. Тому ринкова економіка не може налагодити, врегулювати ціни на медичні послуги звичайними економічними методами [2].

Платні послуги вже починають повсюдно нав'язуватись громадянину. Наприклад, у поліклініці за місцем проживання зараз немає прийому у необхідного спеціаліста, так як запис йде за місяць наперед, але він може все ж таки прийняти громадянина і в цей же день, але вже на платній основі. Лікар спрямовує свого хворого в інший заклад охорони здоров'я для консультації, але направлення йому не дає.

Отже, незважаючи на досить розвинену систему конституційного законодавства, що закріплює права і свободи людини та громадянина, а також визначає механізм їх реалізації, в умовах воєнного стану українці, і особливо ті, що мешкають на тимчасово окупованих територіях, стикнулися з серйозними проблемами, пов'язаними як із доступом до правосуддя, так і можливістю отримання якісної медичної допомоги. Необхідною передумовою вирішення цих проблем уважаємо відновлення суверенітету та територіальної цілісності України в міжнародно визнаних межах.

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

2. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. №1550-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №23. Ст. 176.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 4. Ст. 19.

4. Поживілова О. В. Науковий супровід реформування системи охорони здоров'я України: стан і тенденції розвитку : монографія / О. В. Поживілова. Київ : 2012. 271 с.

Настич Т. М.

слухачка магістратури 2 курсу

навчальної групи М-ДР-121

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРАВО ОСОБИ НА ЖИТТЯ ТА ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З початку широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року по всій території нашої держави було введено воєнний стан [1]. Вказані події змінили життя всіх українців, навіть тих, які знаходились за кордоном на «до і після».

Ніхто не приховує той факт, що російські окупанти під час своєї злочинної агресії здійснюють негуманні дії: вбивають, калічать, знущаються з людей, катують мирних мешканців, гвалтують жінок і дівчат та багато інших жахливих дій вчиняється на території де ступають ноги окупантів.

У статті 27 Конституції України закріплено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Цією статтею зазначено, що держава повинна берегти життя людей, ніхто не може бути позбавлений життя свавільно, зокрема людина повинна берегти своє життя та здоров'я та оточуючих людей [2].

Термін «геноцид» має таке значення: дії чи бездіяльність щодо повного чи часткового знищення національної, расової, етнічної, релігійної групи як такої. В резолюції, одноголосно схваленій 11 грудня 1946 на сесії ГА ООН, вказано, що «відповідно до норм міжнародного Права геноцид є злочином, який засуджує цивілізований світ, і за здійснення якого основні винуватці і учасники піддаються покаранню». Міжнародна конвенція «Про запобігання та покарання злочину геноциду» від 9 липня 1948, яка вступила в дію 12 січня 1951, виділила 5 акцій, які можуть трактуватися як геноцид: убивство членів групи; завдання серйозної тілесної або психічної шкоди членам групи; навмисне створення групі життєвих умов, розраховуючи на її фізичне знищення у цілому або частково;

застосування дій, спрямованих на попередження народжуваності в групі; примусове переміщення дітей однієї групи в іншу. Для визнання факту геноциду необхідно довести факт хоч би одного з цих 5-х актів, навмисно спрямованої проти однієї з вищезгаданих груп [3].

Ми вважаємо, що дії окупантів слід вважати саме геноцидом, адже вони співпадають з усіма ознаками визначення терміну. В сучасному світі такі дії є зовсім неприпустимими.

У Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у ст. 2 та ст. 3 зазначено, що право кожної людини на життя захищається законом. Жодна людина не може бути умисне позбавлена життя інакше, ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання її винною у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [4]. То чому ж, якщо ця конвенція ратифікована в Україні та інших Європейських державах і весь світ знає, які події відбуваються в Україні, й численні країни допомагають нам, це не є досить дієвим?

Щоденно в українській армії помирає велика кількість солдатів, які захищають свою Батьківщину та свій народ, щоденно російські окупанти знущаються з мешканців нашої країни, порушуючи перш за все закони людяності, совісті та честі. Помирають ні в чому не винні діти, які навіть не успіли пожити на цьому білому світі. Помирають жінки та чоловіки, а перед цим більша половина піддається жорстким катуванням та знущанням. Наразі на території України перебувають не тільки її громадяни, а й громадяни інших країн, тож всі країни світу, зацікавлені в тому, щоби негайно зупинити та подолати цю агресію.

Отже, викриття істинних намірів Росії допоможе ініціювати притягнення до відповідальності всіх винних осіб та зупинити геноцид українців. На даний час агресорами Російської Федерації вчинено тисячі злочинів проти життя та свободи людей. Наразі, кожному українцю, навіть тим, хто знаходиться за кордоном, слід робити усе, щоб весь світ нас почув та допомагав. Для боротьби зі збройною агресією Росії проти України слід залучати всі країни світу, адже такі діяння вже наносять велику шкоду іншим країнам. Право будь-якої людини на життя та здоров'я не може бути обмеженим, тому слід негайно та дієво боротися з цими діями та залучати до цього світову спільноту.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-417372> (дата звернення 13.06.2022).

2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 13.06.2022).

3. Енциклопедія сучасної України URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=29090 (дата звернення 13.06.2022).

4. Визнання геноциду українців 2022. Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Визнання_геноциду_українців_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Визнання_геноциду_українців_(2022)) (дата звернення 13.06.2022).

5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 13.06.2022).

Паталаха І. О.

*аспірант Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В. О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

З 24 лютого 2022 року, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 було введено такий стан на території всієї країни з 05 години 30 хвилин строком на 30 діб. Потому Указами Глави держави «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 133/2022 від 14 березня 2022, № 259/2022 від 18 квітня 2022 та № 341/2022 від 18 травня 2022 р. було продовжено цей правовий режим до 25 серпня 2022 р.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Введення такого правового режиму, як воєнний стан, що легалізує

обмеження деяких прав та свобод людини, варто розглядати як дієвий спосіб захисту держави. Такі обмеження неможливо розглядати поза суспільними та державними інтересами, що викликані збройною агресією з боку сусідньої держави, яка спрямована на знищення незалежності України.

Водночас, слід наголосити, що ні за яких умов не можуть бути обмежені природні права людини, так як без їх забезпечення і гарантування взагалі неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,

63 Основного Закону [2]. Із цими конституційними приписами корелюють і положення п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», в якому вказано, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [3]. Враховуючи вище викладене, констатуємо, що невід'ємні особисті природні права людини не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану.

До таких прав людини і громадянина, які не підлягають обмеженню ні за яких умов, віднесена й можливість особи захищати свої права і свободи у суді. Це закріплено ст. 29, 55, 59, 62 та 63 Конституції України. Тобто, в умовах правового режиму воєнного стану має бути забезпечена система загальносоціальних і правових гарантій прав людини, серед яких і державні інституції, що охороняють

та захищають основоположні права та свободи людини і громадянина. Отже, згідно ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», на період запровадження такого правового режиму разом з іншими органами державної влади продовжує свою діяльність система судів держави.

У ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено: «У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного

Суду» [4], тобто, відповідно до цих приписів не тільки рішення Вищої ради правосуддя, яке ухвалюється за поданням Голови

Верховного Суду, а й безпосереднє розпорядження Голови Верховного Суду, є правовою підставою для зміни підсудності судових справ.

З цього приводу правник Смокович М. І. зазначає, що такий крок законодавця є виправданим і зрозумілим, оскільки відсутність повноважності такого конституційного органу як Вища рада правосуддя (відсутність кворуму його кількісного складу і неможливість легітимного дообрання (допризначення) його членів в умовах війни) не можуть паралізувати функціонування судової системи, роботу судів, виконання суддями своїх професійних обов'язків, становити непереборну перешкоду здійсненню правосуддя в державі тощо [5, с. 453].

Водночас ми погоджуємося з Смоковичем М. І., який наголошує на тому, що видається необґрунтованою позиція законодавця щодо визначення територіального «адресата» (на розгляд якого передаються судові справи) як «найбільш територіально наближеного» до того суду, від якого ці справи передаються. Така позиція є недостатньо аргументованою та правильною, особливо коли йдеться про правовий режим військового стану та військові дії. На думку Смоковича М. І., сучасне озброєння і тактика воєнних дій зумовлюють стрімкий розвиток бойових дій, що призводить до швидкого втягнення суміжних територій у зону бойових дій. Відтак, немає сенсу змінювати територіальну підсудність судових справ і здійснювати їхню передачу до сусіднього суду, який найбільш територіально наближений до того, який перебуває у зоні бойових дій або окупації тощо. Вочевидь така нормативна конкретизація як «найбільш територіально наближений суд» є прийнятною і зрозумілою щодо зміни територіальної підсудності судових справ лише у разі, коли йдеться про режим надзвичайного стану, стихійне лихо тощо, проте не під час воєнних дій. Отже, територіальна віддаленість суду як «отримувача» судових справ до зони ризику і небезпеки має бути предметом розсуду, передусім, Голови Верховного Суду та Вищої ради правосуддя, а не предметом імперативного законодавчого унормування [5, с. 453-454].

Слушно, що реалії війни ставлять перед судовою системою й інші важливі проблеми. До прикладу, якщо суд першої інстанції розглядав справу, проте рішення у цій справі не було прийнято і при цьому матеріали справи залишилися в окупації чи їх було знищено, то зміна територіальної підсудності цієї судової справи матиме реальний результат за умови якщо позивач повторно подасть позов до суду, якому передано відповідну підсудність [5, с. 454]. Тому, на нашу думку, якби усі матеріали по справі зберігались в електронному форматі у «хмарі», то такої проблеми не було.

Окрім цього, потребує свого вирішення питання щодо форми проведення судового засідання, оскільки існують проблеми з присутністю усіх учасників з справи. Частково, на нашу думку, його можна вирішити

шляхом дистанційного правосуддя, яке набуло піку своєї популярності у 2020 році через поширення пандемії Covid-19. Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі допоміг нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте умови воєнного стану не дають можливості у повній мірі реалізовувати права осіб щодо розгляду їх справи у такий спосіб, бо ж, на жаль, на сьогодні у нашій державі відсутнє повністю безпечне місце і майже постійно, у кожній області України лунають сирени, що унеможлиблює швидкий розгляд справ, оскільки під час повітряної тривоги необхідно щоб усі особи перейшли до укриття. Отже, під час сирени потрібно зупиняти судові засідання, а кількість таких зупинок, як і їх тривалість, може дуже різнитись. Така проблема має місце і негативно впливає на ефективність правосуддя.

Вважаємо, що одним із шляхів вирішення цієї та інших проблем здійснення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану може бути подальший активний розвиток електронного судочинства, що надасть можливість налагодити доступ до судового засідання необхідної кількості учасників. Отже, створення максимально належних умов для здійснення якісного та ефективного правосуддя в умовах правового воєнного стану є і залишається важливим завданням держави та суспільства.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України «від 12.05.2015 р. № 389-VIII у ред. від 09.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022 у ред. від 23.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220523#Text>.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII у ред. від 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

5. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. Випуск 70. 2022 р. С. 450-455. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259365/256007>.

Полоз А. М.

*слухач магістратури 2 курсу
навчальної групи М-ДР-121
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розв'язання повномасштабної війни Російською Федерацією проти України детермінувало необхідність здійснення низки обмежень прав і свобод людини та громадянина, передусім тих, які містить Конституція України. З огляду на поточну воєнну-політичну обстановку, в Україні введено і діє воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Якщо виходити з аналізу тлумачення терміну «воєнний стан», то він передбачає обмеження прав і свобод людини та громадянина на визначений строк через дію певних чинників, що можуть загрожувати інтересам суспільства і держави. Воєнний стан є особливим правовим режимом, тому наявність зазначеної вище ознаки такого стану не можна вважати свавіллям стосовно забезпечення прав і свобод людини за умови врахування відповідними суб'єктами меж необхідного обмеження.

Відповідно до ст. 33 Конституції України «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [2].

Відповідно до чинного законодавства у суб'єктному аспекті заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду чи виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірки документів в осіб, проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів,

службових приміщень і житла громадян, здійснюють органи влади уповноважені встановлювати військове командування. При цьому, враховуються виняткові випадки, передбачені нормативно-правовими актами, які регламентують окремі сфери суспільних відносин в умовах воєнного стану.

Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година, тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів, що також характеризує обмеження конституційного права на свободу пересування. Комендантська година встановлюється шляхом видання окремого доручення військового командування на визначений період, однак такий період не є довшим строку дії правового режиму воєнного стану [3].

Із вищевикладеного випливає, що введення воєнного стану позначилося на ступені обмеження права на свободу пересування, адже дане право певним чином корелює із конституційним обов'язком, викладеним у ст. 65: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України». Під час дії воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому чи спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України або Службі зовнішньої розвідки, може встановлюватися заборона змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України або Служби зовнішньої розвідки, а також обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби. Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» «військовий обов'язок включає... дотримання правил військового обліку», що в період воєнного стану фактично означає обмеження свободи пересування для тих осіб, які перебувають на відповідних обліках [4].

Право особи на свободу пересування належить до особистих (природних) прав, які визначають свободу особистості в аспекті її особистого життя, прийняття рішень та реалізації власних прагнень щодо вибору місця проживання або перебування. Крім цього, дане право позначає юридичну захищеність індивіда від будь-якого втручання. Право на свободу пересування слід розглядати як можливість індивіда вільно пересуватися на власний розсуд, яка надається і охороняється державою [5, с. 104]. Слід зауважити, що в законодавстві України нормативно закріплені поняття «свобода пересування» та «вільний вибір місця проживання», які, на нашу думку, необхідно розтлумачити в межах обраної для дослідження тематики. Так, свобода пересування – це право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом; вільний вибір місця

проживання чи перебування – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на вибір адміністративно-територіальної одиниці, де вони хочуть проживати чи перебувати [6].

Попередньо нами було зазначено, що воєнний стан передбачає введення комендантської години, що є одним із способів обмеження права на свободу пересування. Таким чином, окремі складові тлумачення поняття «свобода пересування» не можна прийняти, адже особа не має можливості реалізувати своє право на свободу пересування «...у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час». Знову зустрічається формулювання «...за винятком обмежень, передбачених законом». При цьому чітко дані обмеження у законодавстві не прописано, навіть у нормативно-правових актах, які стосуються порядку запровадження спеціального правового режиму, тобто воєнного стану. На нашу думку, законодавцю слід звернути увагу на персоналізацію випадків, за яких під час воєнного стану може бути обмежено право на свободу пересування, тобто закладення у нормативні акти воєнного стану конкретних формулювань, що певним чином підвищить якість законодавства.

Отже, введення воєнного стану детермінувало обмеження низки конституційних прав і свобод людини та громадянина, які містяться в Конституції України, зокрема права на свободу пересування. З цього приводу зазначається, що громадянам України може бути заборонено пересування в окремих районах, у певний час доби тощо. При цьому, важливим є чітке окреслення підстав обмеження досліджуваного права у чинному законодавстві з метою підвищення його якості та запобігання свавільному порушенню права на свободу пересування.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Конституція України: Закон України в редакції від 01.01.2020 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 11.06.2022).

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 23.04.2022 №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

5. Опанасюк Н. А. Право людини на свободу пересування як суб'єктивне право на туризм. Бюлетень Міністерства юстиції України: Офіційне видання. 2003. № 12. С. 102–110.

6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України в редакції від 21.03.2022 р. №1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

Рец В. В.

*слухачка магістратури 2 курсу
навчальної групи М-ДР-121
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВОЄННОГО СТАНУ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

У ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Починаючи із 2014 року, Російська Федерація веде агресивну війну проти України, а з 24 лютого 2022 року гібридну війну було свідомо перетворено в повномасштабне військове вторгнення. Це зумовило суттєві зміни в українському законодавстві, які, не виключається, будуть впроваджуватися і в подальшому, виходячи із потреб суспільства і держави. Так, у зв'язку з розгортанням повномасштабної війни Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указом Президента України Володимира Зеленського введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який неодноразово було продовжено [1-3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 року воєнним станом визнається особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення

національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Ключовим у визначенні поняття «воєнного стану» є обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, однак законодавець зазначає, що обмеження певних прав і свобод повинні бути обов'язково врегульовані темпорально.

Слід підтримати таку позицію законодавця, адже встановлення строку обмежень є своєрідною гарантією зняття обмежень та запобіжником нівелювання певного обмеженого права. Необхідно звернути увагу й на той факт, що ст. 64 Конституції України містить положення про неможливість обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, однак воно не є абсолютним, тому що існують певні випадки, зокрема введення воєнного стану, коли обмеження прав і свобод є необхідним. При цьому, ч. 2 ст. 64 Конституції України містить перелік прав і свобод людини і громадянина, які за будь-яких умов жодному обмеженню не підлягають. Серед прав і свобод, які містяться в цьому переліку, чільне місце посідають основоположні права і свободи людини та громадянина, що вказує на значущість забезпечення цих прав навіть в умовах введення воєнного стану [1].

Повертаючись до аналізу питання взаємозв'язку воєнного стану та забезпечення основоположних прав і свобод людини, доречно зауважити, що введення воєнного стану не виключає необхідність забезпечення цих прав, адже, на нашу думку, саме в цьому прослідковується дотримання принципу верховенства права. Формуючи дане твердження, ми виходили з того, що основоположні права (природні права, права першого покоління) людини та громадянина, як-от: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки тощо, відповідно до теорії природного права (з лат. – *lex naturalis*) належать людині від народження, вони не надані їй законодавцем, а закладені природою і однакові для всіх.

Ідея прав людини, які належать їй від природи, та безвиняткова рівність, сягає глибокої давнини. Між іншим, вона поступово розвивалася та існувала як в Європі, так і в країнах Сходу, адже до неї зверталися китайські мислителі, зокрема, Мо-Цзи, який наголошував на рівності усіх перед небом, а держава є лише результатом їх гармонійного співіснування, так само як і право – результат укладання суспільних відносин самими людьми на засадах миру і справедливості [4]. Дана ідея сьогодні розвинута і підтримувана міжнародною спільнотою, а необхідність забезпечення природних прав людини та громадянина закладена у всіх міжнародних нормативно-правових актах, міжнародних стандартах і національних законодавствах, зокрема українському.

Зважаючи на тенденції оновлення українського законодавства можна

зауважити, що законодавець враховує при цьому теорію природного права, має розуміння про необхідність забезпечення невід'ємних прав і свобод людини та громадянина. На нашу думку, без забезпечення і гарантування природних прав особи видається неможливим існування людини і держави у правовому демократичному полі.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, пов'язаних із обмеженням прав і свобод людини та громадянина покладається безпосередньо на військово командування та військові адміністрації, діяльність яких здійснюється відповідно до Указу Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24.02.2022 р. №68/2022 [5]. При цьому, реалізація відповідних повноважень військових адміністрацій є важливим елементом механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які є абсолютними і за жодних умов не підлягають обмеженню та не можуть бути порушеними. Незважаючи на розгортання агресивної війни Російською Федерацією проти України, остання, як правова держава, в межах можливого дотримується міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Отже, воєнний стан, запроваджений на всій території України у зв'язку з розгортанням повномасштабної агресивної війни Російською Федерацією не повинен бути інструментом свавільного порушення прав і свобод людини та громадянина, передбачених Конституцією нашої держави, особливо коли йдеться про природні права особи.

Стосовно взаємозв'язку воєнного стану та забезпечення основоположних прав і свобод людини доречно зауважити, що введення воєнного стану не виключає необхідність забезпечення цих прав, адже, на нашу думку, саме в цьому прослідковується дотримання принципу верховенства права. Без забезпечення та гарантування природних прав особи видається неможливим існування людини і держави у правовому демократичному полі.

1. Конституція України: Закон України в редакції від 01.01.2020 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

4. Ходанич Ю.М. Концепція природного права представників Нового часу та Франц фон Цейллер. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Серія Право. Вип. 28. Том 1. С. 56-61.

5. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

Рогозіна В. В.

*курсант Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Олійник Ю. В.

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ – ОДНА З НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Проблема дитинства постає однією з найвагоміших та вічних. Це твердження пов'язане з тим, що діти – майбутнє суспільства, але часто порушуються права найменших громадян.

Світова нестабільність, збройні конфлікти, деградація довкілля та актуальна сьогодні жахлива проблема війни є лише незначним переліком негативних факторів, що впливають на найважливішу і найбільш вразливу верству людства.

В цьому аспекті, варто зазначити, міжнародне співтовариство всіма можливими способами прагне захистити дітей.

Нормативне регулювання прав дітей виступає одним із цих засобів. Це положення проявляється у закріпленні у міжнародних документах відповідних положень, прийнятті зобов'язань стосовно їх дотримання та безпосереднього виконання державами [1, с.4-7].

Першим міжнародним документом, спрямованим на захист прав дітей, дотримання права дитини на пільги, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дитини, належну освіту стала Женевська декларація 1924 р. Наступним правовим актом була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Декларація прав дитини, яка мала значний вплив на діяльність урядів, політики в цілому та окремих осіб у всіх частинах світу.

Також особливе значення має Конвенція про права дитини, ратифікована Україною у 1991 р., затверджена ООН 20 листопада 1989 р. Вживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства – саме ці положення входять до вимог щодо забезпечення прав дитини. При цьому, незалежно від того, чи здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами,

першочерговими у всіх діях щодо дітей є їх інтереси [2, с. 1, ст. 3].

Зважаючи на реалії сьогодення, особливе місце захист прав дітей має під час воєн та збройних конфліктів.

Підкреслюю, що правове регулювання несе подвійний характер на рівні міжнародно-правового захисту прав дітей на територіях, де діють закони про війну [3, с.55].

Женевські конвенції є яскравим прикладом спеціального міжнародно-правового акту щодо правил, які діють під час збройних конфліктів. Згідно з цим документом – сторони конфлікту надають дітям захист і допомогу, необхідні для їх віку чи з будь-якої іншої причини.

Не можна оминати вкрай важку тему для нашої держави в даний час. Так, з початку повномасштабної війни з армією РФ в Україні було вбито понад 200 дітей, майже стільки ж отримали поранення. На жаль, діти у збройних конфліктах є не тільки жертвами, але навіть учасниками воєн – вони беруться за зброю, їх використовують як розвідників і задіяні в інших іпостасях [5].

Не складають винятку і реалії війни з Російською Федерацією. Минулого року в Україні вперше на державному рівні вшанували пам'ять дітей, які загинули внаслідок кремлівської агресії. І ця проблема обговорюється в контексті дотримання прав дитини на території збройного конфлікту.

З генеральною лінією Кремля тісно пов'язане питання використання в пропагандистських цілях «дитячої складової» війни. Дітей, які воювали поруч із дорослими, завжди вихваляла пропаганда як у радянській, нині російській, так і в нацистській Німеччині. Так не повинно бути.

ООН визначає дитину-солдата як «будь-яку особу у віці до 18 років, яку завербують і використовують збройні сили або збройні групи в будь-якій ролі», від кухарів до розвідників. Конвенція ООН про права дитини забороняє вербувати солдатів у віці до 15 років [4, с.18].

Хорватська письменниця Славенко Дракулич написала на основі її спостереження за розглядом справ на засіданнях Міжнародного кримінального трибуналу в Гаазі за воєннізлочини в колишній Югославії.

Вона вивчала питання: як абсолютно свідомі і цивілізовані люди, котрі нічим не відрізняються від інших у повсякденному житті, перетворюються на вбивць і гвалтівників під час війни? Тоді на лаві підсудних були всі – серби, хорвати, косовари. Нікому не було полегшення.

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що, на жаль, зараз основна частина наших політиків і суспільства не готова визнавати власні помилки чи злочини, а це є однією з головних передумов ефективної реалізації перехідного правосуддя та процесу примирення. Військові злочини необхідно розслідувати як би важко це не було з погляду іміджу минулої та чинної влади.

1. Гончаренко О. Міжнародно-правове регулювання прав дитини в Україні. Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис. 2009. №2.

2. Конвенція про права дитини 20.11.1989. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 21.04.2022).

3. Савчук Л. Захист прав дітей під час військових конфліктів. Держава і право: юридичні і політичні науки: збірник наукових праць. 2005. Вип. 28.

4. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло. – Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 168 с.

5. «Дитячий аспект» гібридної війни. АрміяInform. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/21/dytyachyj-aspekt-gibrydnoyi-vijny/> (дата звернення 21.04.2022).

Співак К. В.

слухач магістратури 2 курсу

навчальної групи М-ДР-121

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Саксонов В. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гарантії прав і свобод кожної людини є основним та непорушним завданням у законодавстві кожної країни в світі. Питання забезпечення цих прав і свобод на сьогодні є найбільшою та найвагомішою із проблем зовнішньої та внутрішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у відповідній сфері забезпечення прав та основоположних свобод особи, а також їх безпосередня практична реалізація в життя, є окремим критерієм, за яким надається оцінка рівня демократичного розвитку будь-якої держави, а також всього суспільства в цілому.

Водночас, у зв'язку із вторгненням Російської Федерації на територію України було прийнято рішення про введення воєнного стану, який розповсюджується на всю територію нашої держави. Ці події самі по собі передбачають наявність окремих обмежень прав і свобод людини та громадянина України, тому все більшої актуальності набуває питання забезпечення гарантій відповідних прав і свобод з боку державних органів влади.

Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина

визначаються об'єктивними умовами й засобами, які безпосередньо забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи в цілому. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в державі найвищою соціальною цінністю [1]. Права і свободи людини та їх гарантії визначають сам зміст і спрямованість діяльності держави, а реальне їх забезпечення відноситься до життєво важливих інтересів. Також існує міжнародно-правовий механізм забезпечення гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема Європейський суд з прав людини, Верховний комісар ООН із забезпечення захисту прав і свобод людини, Комісія з прав людини ООН та інші.

Зазначимо, що зміст положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає, що введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, а будь-які спроби використання введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом. Стаття 1 даного Закону закріплює, що воєнний стан визначається особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу. Також ця стаття чітко визначає інші види загроз, які передують безпосередньому прийняттю рішення про введення воєнного стану на територію нашої незалежної держави [2].

У свою чергу, в змісті статті 64 Конституції України, зазначається той факт, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Також в нормах даної статті визначається перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану [1].

Так, у зв'язку із введенням воєнного стану, можливим стало обмеження певних прав і свобод осіб, які передбачаються статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [1]. Певною правовою гарантією забезпечення компенсації особи за відчужене майно виступають норми Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [3].

Стосовно запровадження трудової повинності та залучання громадян до суспільно-корисних робіт на території, на якій введено воєнний стан, зазначимо, що військове командування, разом з іншими органами влади або і самостійно, має право залучати осіб до виконання робіт оборонного характеру та ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного й воєнного характеру, а також їх наслідків. З приводу цього слід звернути увагу на те, що у разі залучення особи до вищезазначених дій, за нею укладається строковий трудовий договір, а тривалість виконання таких робіт та їхня безпосередня оплата встановлюються відповідно до трудового законодавства. Ці правові гарантії чітко передбачаються змістом Постанови

КМ України «Про затвердження Порядку залучення працевдатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» №753 [4].

Отже, конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина визначаються об'єктивними умовами та засобами, які безпосередньо забезпечують фактичну реалізацію й всебічну охорону прав і свобод особи в цілому. Гарантії забезпечення прав і свобод осіб в умовах воєнного стану містяться в численних нормативно-правових актах, які регламентують їх законодавчо визначені обмеження.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/389-19?msclkid=6a734fd2c26b11eca2fe813c09b6bd82#Text>

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 року №4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> 4. Про затвердження Порядку залучення працевдатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 року №753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>

Чорний О.

*слухач магістратури 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Сердюк І.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОГАЛИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У загальнотеоретичних і галузевих юридичних науках існують різні дефініції та характеристики такого феномена, як прогалина у праві чи законі. Так, В.В. Лазарєв пише: «Прогалина у законі – це повна чи часткова відсутність норм, необхідність яких зумовлена розвитком суспільних відносин та потребами практичного вирішення справ, основними принципами, політикою, змістом та змістом чинного законодавства, а також

іншими проявами державної волі, спрямованої на регулювання життєвих фактів у сфері правового впливу [3].

С.А. Авак'ян вважає, що «прогалиною можна назвати відсутність відповідних конституційних норм, що виглядає як не включення окремих приписів, взаємопов'язаних їх груп у існуючі нормативні правові акти, а також неприйняття цілих актів, призначених для регулювання відповідних суспільних відносин» [1].

Із урахуванням висловлених у юридичній літературі думок з приводу поняття, що розглядається нами, вважаємо, що під прогалиною в Конституції слід розуміти відсутність у її юридичному змісті нормативно-правових приписів стосовно певних суспільних відносин, соціально-правових ситуацій і обставин, які знаходяться у сфері (у межах) конституційного регулювання та вимагають юридичного впливу. Можна говорити про прогалини в окремих інститутах та субінститутах конституційного права [2].

Залежно від значущості юридичних та інших соціальних наслідків, обумовлених відсутністю в національному законодавстві правових норм, запропоновано виокремлювати суттєві та несуттєві прогалини у Конституції.

Як приклад несуттєвої прогалини, Н.А. Боброва наголошує на відсутності в тексті Основного Закону Української держави правових норм, що визначають види виборчих систем, за якими формуються представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування, а також заміщуються посади сільського, селищного і міського голови. Згадані конституційно-правові норми, на думку правника, утворюють підгалузь конституційного права. Саме цим обумовлена пропозиція Н.А. Бобрової доповнити Основний Закон Української держави окремим Розділом «Виборча система та представництво» [2].

Конституція України, як акт установчого характеру, виключає можливість існування в ній прогалин. Водночас, традиційними способами їх подолання у чинному національному законодавстві є аналогія закону й аналогія права.

З огляду на відсутність положень законодавства, що прямо передбачали б можливість застосування аналогії закону й аналогій права в конституційному законодавстві України, використання такого інструментарію є можливим у разі додержання існуючих нормативних застережень [2].

Заповнення прогалин у законодавчих актах є виключною компетенцією суб'єктів законотворчості: Українського народу та Верховної Ради України.

1. Тарануха В. Прогалини в праві: поняття, сутність, способи їх усунення та подолання. *Юридична Україна* : Щомісячний правовий часопис. 2009. № 2. С. 15–19.

2. Сердюк І.А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки право-дієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40–44.

3. Крусян А.Р. Науково-практична парадигма конституційних перетворень в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 717–727.

Наукове видання

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇЇ НОРМ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Матеріали Регіонального
науково-практичного семінару,
присвяченого 26 річниці прийняття
Конституції України*

(м. Дніпро, 27 червня 2022 р.)

Відповідальна за випуск
д.ю.н., проф. В. О. Боняк

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А.В. Самотуга

Редактор *Л.М. Сердюк*

Підп. до друку 29.09.2022. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 5,77. Обл.-вид. арк.6,19. Тираж – 10 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018